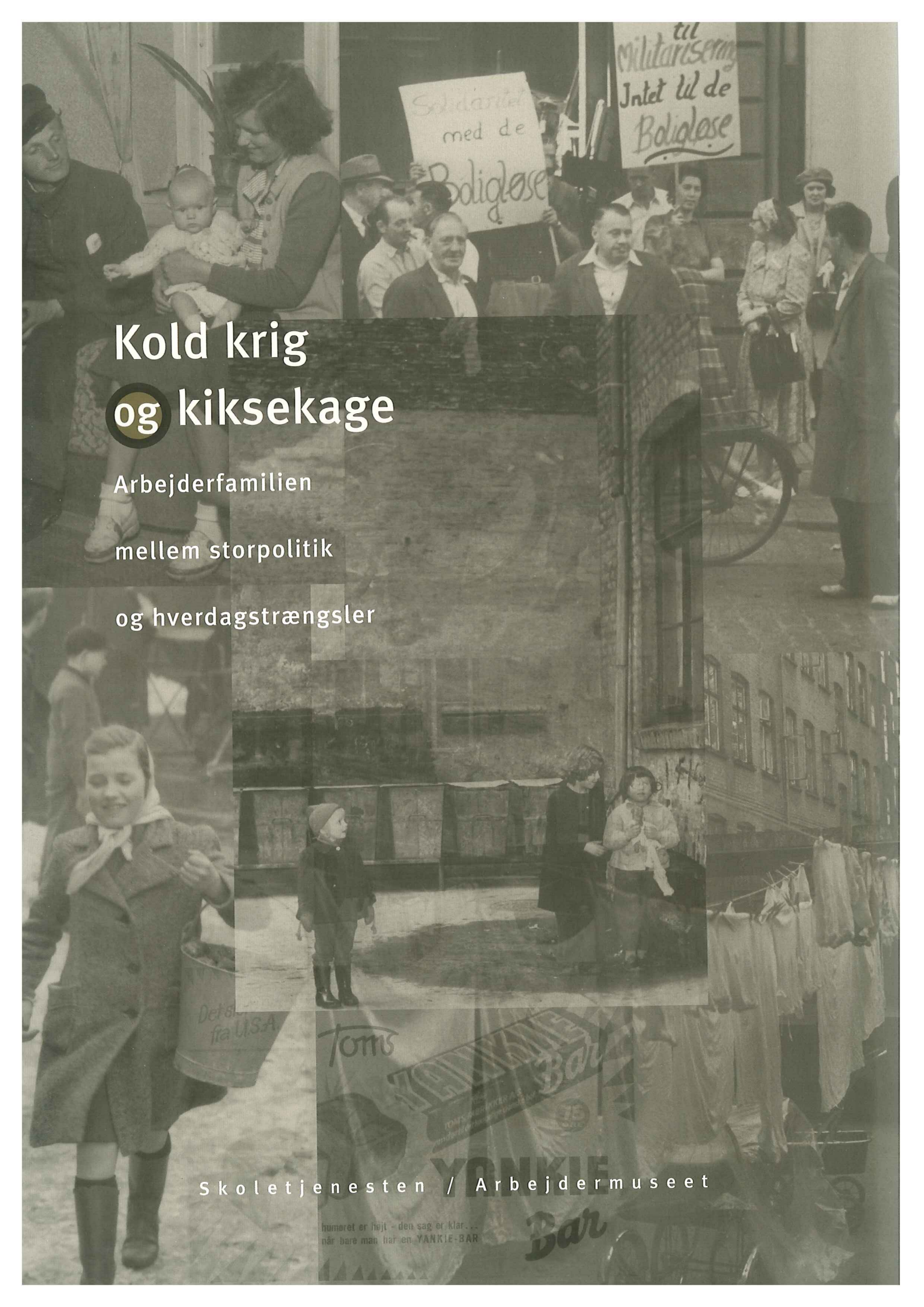

Kold krig og kiksekage

Arbejderfamilien
mellem storpolitik

og hverdagstrængsler

Skoletjenesten / Arbejdermuseet

humøret er højt - den sag er klar...
når bare man har en YANKIE-BAR

Kold krig kiksekage

Arbejderfamilien

mellem storpolitik

og hverdagstrængsler

© 2004 Skoletjenesten Arbejdmuseet
Tekst: Torkil Adersen
Layout: Lotte Holten/Skoletjenesten
Tryk: Kailow Graphic A/S
ISBN-NR: 87-87902-93-1

Skoletjenesten

ARBEJDERMUSEET
ARBEJDERBEVÆGELSENS BIBLIOTEK OG ARKIV

Indhold

- 4-11 **Fra frihedsrus til kold krig**
Danmark befriet • Fra krigsøkonomi til kriseøkonomi • En ny skygge over Europa • Nato • Marshallhjælp • Den røde fare • Indflydelse fra Vest
- 12-29 **Effektivitet, disciplin og oprør**
Genopbygning • Højere tempo • Storkonflikt • Arbejdsliv og organisering
Kvinder i industrien • Handel og service • Mandens verden: Den tunge industri, byggeri og håndværk • De mange fag • Den store ulighed og den nødvendige solidaritet • Arbejdsløs • Lærlingetid
- 30-37 **At få en bolig**
Det knappe boligmarked • Mange mennesker – lidt plads • Udendørs Ungdomsboliger • Lejlighed eller eget hus?
- 38-43 **Husholdning og forbrug i en sparetid**
Sparsommelighed • Told, skat og afgifter • Film og grænsehandel
Transport • Den daglige husholdning – husmoderens ansvar • Indkøb og madlavning • Husmoderproblemet
- 44-49 **Ferie og fritid**
I biografen • Sport • Ud i det grønne • Kolonihaven – sommerbolig og spisekammer • Ferie og fritid i fagbevægelsens skød
- 50-61 **Farlig ungdom**
En ny generation • Ungdomsproblemet • Læderjakkerne – de første oprørere • Rock'n'roll – en ny og "farlig" musik • Koncerter og parkdans • Ung mode • Den svære kærlighed • Prævention og oplysning • Abort – med livet som indsats
- 62-63 **Nye tider**
- 64 **Litteratur**

Fra frihedsrus til kold krig

Danmark befriet

Den femte maj 1945 kunne danskerne høre i radioen, at de tyske tropper i Danmark, Holland og det nordvestlige Tyskland havde overgivet sig til den engelske general Montgomery. Anden Verdenskrig var slut for danskernes vedkommende, bortset fra Bornholm, der måtte døje med en sovjetisk besættelse indtil 1946.

Den danske regering havde fra starten af besættelsen i april 1940 samarbejdet med tyskerne for at begrænse krigens følger for befolkningen og for at begrænse tyskernes indblanding i landets styre så meget som muligt. Der var i starten af krigen ikke megen modstand at spore i den danske befolkning. Regeringen opfordrede befolkningen til at samarbejde med tyskerne og tog afstand fra enhver form for modstandskamp, og der opstod tvivl hos englænderne og amerikanerne, om Danmark var med eller imod Hitlers Tyskland. I de sidste år af besættelsen voksede danskernes modstand, og mod krigens slutning blev Danmark regnet som en af Nazitysklands modstandere. Efter befrielsen blev Danmark optaget i de Forenede Nationer (FN).

I de sidste hektiske måneder af krigen var det et kapløb mellem Sovjetunionen på den ene side og USA og England på den anden om at befri så store dele af det besatte Europa som muligt. Det var englænderne, der kom først til Danmark og den vestlige del af Tyskland, mens Sovjetunionen nåede først til Berlin og den østlige del af Tyskland. Der var på det tidspunkt ingen åben strid mellem Øst og Vest, men det skulle der komme få år efter.

Fra krigsøkonomi til kriseøkonomi

Besættelsen var præget af rationeringer, varemangel og løntilbagegang. Især arbejderbefolkningen led store afsavn under krigen, hvor fagbevægelsen stort set var sat ud af spillet. Arbejdsløsheden havde været stor, og først i krigens sidste år var den faldet takket være arbejdsleje, store anlægsarbejder for tyskerne og behovet for arbejdskraft i de store brunkulslejer, hvor man gravede efter brunkul, som blev brugt som brændsel. Efter befrielsen så befolkningen frem til bedre tider. Nu skulle man igen have rigtigt arbejde til en ordentlig løn og rigeligt med varer i en god kvalitet til en fornuftig pris.

Da den første frihedsrus havde lagt sig, var det dog en anden virkelighed, der mødte befolkningen. Landet var frit, der var ikke udgangsforbud eller mørkelægning om aftenen, censuren var ophævet, og der var ingen besættelsesmagt i landet, men den danske økonomi var trådt i bund. Maskiner og anlæg i både industrien og landbruget var slidt ned, og arbejdsløsheden steg, nu hvor krigen ikke kunne holde beskæftigelsen kunstigt oppe. De upopulære rationeringer blev heller ikke ophævet med det samme: De blev afviklet gradvist, og først i 1952 forsvandt de sidste rationeringer på smør og kaffe.

I 1949 så det ud til, at den vesteuropæiske økonomi var ved at komme på fode, men endnu en gang blev væksten bremset af en krig. Denne gang så langt væk som i Korea. Efter Japans kapitulation i 1945 blev Korea besat af USA og Sovjetunionen. Krigen startede i 1950, da USA og Sovjet forlod landet. Det kommunistiske Nordkorea vandt hurtigt frem, men USA sendte tropper til Sydkorea for at forhindre en kommunistisk overtagelse af hele landet.

Krigen fik råvarepriserne til at stige, og væksten i Vesteuropa gik i stå. Det ramte Danmark hårdt, og den økonomiske krise fortsatte.

Der skulle gå mere end 10 år efter befrielsen, før der kom rigtigt gang i den økonomiske vækst og dermed forbruget i Danmark.

Social-Demokraten

FRIHED

LIGHED

BRODERSKAB

Nr. 123

København, Lørdag den 5. Maj 1945

74. Aarg.

Danmark atter frit!

Alle tyske Styrker i Danmark, Holland og Nordvest-Tyskland har kapituleret

DANMARK er atter et frit Land, efter at de allierede Magter i Gaar har tvunget de tyske Styrker i Danmark, Holland og Nordvesttyskland til Kapitulation. Det danske Folks Haab og Længsler gennem fem mørke Aar er blevet til Virkelighed. Vort Folk, som i disse svære Aar har staaet trofast sammen til Værn om sine demokratiske Friheds- og Retsidealer, sender en Tak til de Magter, hvis gigantiske Kamp og umaadelige Ofre har ført til Uskedeliggørelse af vor fælles nazistiske Dødsfjende.

Paa Befrielsens Morgen skal vore første Tanker gælde alle de Landsmænd, der ofrede Livet under Kampen mod Undertrykkerne, og de Tusinder, der led i Fjendens Fængsler og Koncentrationslejre. De ofrede sig ikke forgæves. Deres Navne vil med Ærbødighed blive bevaret i Nationens Hjerter.

KAPITULATIONEN

LONDON, Fredag Kl. 2.30 (Ritz. Bst.)

Alt tysk Modstand i Nordvesttyskland er ophørt. Feltmarskal Montgomery har meddelt General Eisenhower, at alle tyske Styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark, inklusive de frisiske Øer, har overgivet sig til 21. Armégruppe med Virkning fra Kl. 8.00 dobbelt britisk Sommer tid. Denne Overgivelse paa Slagmarken omfatter de Styrker, der nu staar overfor 21. Armégruppe paa den nordvestlige Flanke.

En blandet allieret

senere kendte afsluttende Kapitulation af de tyske Tropper i Nordtyskland og Danmark. Efter 8 Timers For-

Efter Kapitulationen i Gaar tog den Følgende Billede af Marskalk Montgomery, Vilh. Buhl og Ole Ruge. Ruge er Udenrigsminister, Buhl er Reichsminister for Beskæftigelse og Arbejde.

Danmarks nye Regering

Regeringen ventes udnævnt i Dag og sammensættes af lige mange Repræsentanter for de samarbejdende Partier og Modstandsbevægelsen. I AFTES opfordrede Kongen Vilh. Buhl til at danne det Undervisningsministerium. Folke-

△ Den 5. maj 1945 kunne aviserne skrive den bedste nyhed i mere end 5 år. Tyskerne havde overgivet sig, og Danmark var atter frit. Men landet var mærket af krigen, og der gik mere end 10 år, før det for alvor begyndte at gå fremad. (Foto: Allan Schnipper, Arbejdermuseet)

◁ Utilfredse husmødre demonstrerer foran Christiansborg i slutningen af 1940'erne. Der var mangel på næsten alt i de første efterkrigsår. (Foto: ABA)

En ny skygge over Europa

Under Anden Verdenskrig var Sovjetunionen, USA og England sammen om at bekæmpe Hitlers Nazityskland. Men alliancen var skrøbelig, og kort efter krigens ophør begyndte den at krakelere. Under krigen havde Sovjetunionen besat de baltiske lande, Estland, Letland og Litauen. Og under den sidste fase af krigen befriede Sovjetunionen Polen, Ungarn, Tjekkoslaviet, Rumænien og Bulgarien. I løbet af få år blev der med eller uden magt indført kommunistisk styre efter sovjetisk forbillede i de befriede lande. Tyskland blev delt i Øst- og Vesttyskland. Berlin, Tysklands gamle hovedstad, blev også delt i et vestligt og østligt interesseområde. Jugoslavien og Albanien havde selv nedkæmpet først Italiens besættelse og senere tyskerne. Her stod kommunisterne stærkt, og i begge lande blev det kommunistiske samfundssystem indført. Øst- og Vesteuropa stod nu over for hinanden med hver sin økonomi og samfundssystem.

I Vesteuropa frygtede mange, at Sovjet ville fortsætte sine udvidelser og starte en ny krig. Omvendt frygtede Sovjetunionen, at vestmagterne ville anfægte indlemelsen af de østeuropæiske lande. Da Sovjetunionen endelig gav Bornholm tilbage til Danmark i 1946, var det på betingelse af, at der ikke måtte udstationeres udenlandske tropper på øen.

I 1947 blev udtrykket kold krig brugt første gang om konflikten mellem Øst og Vest. At krigen var kold betød, at der ikke var direkte kamphandlinger mellem parterne, men at truslen om brug af våben overskyggede deres indbyrdes forhold. I august 1945 havde amerikanerne kastet verdens første atombomber over Hiroshima og Nagasaki og vist, at USA besad et våben med en hidtil ukendt styrke, der kunne true selve Jordens eksistens. I 1949 lykkedes det Sovjetunionen at gennemføre en prøvesprængning med atomvåben, hvorefter der var etableret en terrorbalance mellem de to supermagter. Truslen om en ny verdenskrig hang som en skygge over Europa helt frem til 1989, da Berlinmuren faldt, og Sovjetunionen var på vej til at opløse sig selv.

Nato

Spændingerne mellem Øst og Vest blev stadig større. I februar 1948 overtog kommunisterne magten i Tjekkoslaviet efter at have fået flertal ved valget, og om

sommeren blokerede Sovjetunionen den vestlige del af Berlin. Situationen var højspændt, og England, Frankrig, Holland, Belgien og Luxembourg dannede Vestunionen for at stå stærkere i en eventuel krig mod Sovjetunionen. I Danmark ønskede man at fortsætte den neutralitetspolitik, der havde været tradition for siden krigen mod Tyskland i 1864, og man forsøgte at etablere et nordisk forsvarsforbund med Norge og Sverige. Det mislykkedes, og da Norge i 1949 søgte om optagelse i Atlantpagten, som i 1950 skiftede navn til Nato, var der ikke andre muligheder for Danmark end at følge trop. Nato bestod af de oprindelige lande fra Vestunionen samt USA og Canada og nu også Danmark og Norge.

Der fulgte en række forpligtelser med medlemskabet af Nato. For det første lovede de enkelte lande at stå sammen, hvis et af medlemmerne blev angrebet. Det var den såkaldte "Musketer-ed", som stadig gælder i dag. For det andet skulle hvert enkelt land opbygge et stærkt forsvar. De danske militærbudgifter var hidtil blevet holdt på et minimum. Før Danmark blev meldt ind i Nato, var militærbudgettet på ca. 300 millioner kroner årligt, og værnepligten var på 10 måneder. I 1951, ca. 2 år efter indmeldelsen i Nato, var militærbudgettet steget til 900 millioner om året, og værnepligten var nu oppe på 18 måneder. Danmark havde opgivet sin neutralitet og havde valgt side i konflikten mellem Øst og Vest, og det kunne mærkes på mange områder.

△ Hjemmeværnsparade på Rådhuspladsen i København 1953. Den kolde krig trak skygger hen over landet. Der blev bygget beskyttelsesrum og oprettet karréværn i enhver boligblok, der skulle mobiliseres i tilfælde af krig. Hjemmeværnet, som var oprettet kort efter krigen, havde bred opbakning og var med til at demonstrere befolkningens vilje til at forsvare sig, hvis landet blev angrebet. (Foto: Hjemmeværnets historiske udvalg)

▷ Valgplakat fra 1950. Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) agiterede kraftigt imod den vesteuropæiske oprustning. De gav oprustning og de voksende forsvarsudgifter skylden for en dårlig sociallovgivning, stigende skattetryk og stigende arbejdsløshed. Alt sammen noget, der forhindrede arbejderbefolkningen i at få bedre levevilkår. (Foto: ABA)

◁ Demonstration foran Christiansborg imod Danmarks medlemskab af Nato. Demonstrationen var arrangeret af Danmarks Kommunistiske Parti, som mente, at Danmark opgav sin frihed og kom i lommen på USA. (Foto: ABA)

Marshallhjælp

Det var ikke kun Danmark, der havde svært ved at komme på fode igen efter krigen. De vesteuropæiske lande formåede ikke på egen hånd at få gang i økonomien. Derfor besluttede USA sig for at give Europa økonomisk hjælp i form af Marshallhjælpen.

Marshallhjælpen fik sit navn efter den amerikanske udenrigsminister George Marshall, som i 1947 fremlagde en plan for økonomisk hjælp til Europa. Tanken var at give de europæiske lande en økonomisk saltvandsindsprøjtning, der skulle sætte produktionen og handelen i gang. Når først det hele var sat i gang, skulle den europæiske økonomi være stærk nok til at fortsætte væksten. Sammen med den økonomiske hjælp blev der stillet krav om en liberalisering af handelen mellem landene for at få de europæiske økonomier bedre integreret og for at åbne det europæiske marked for amerikansk eksport.

Der blev i perioden 1948-53 ydet 13 milliarder dollars til Vesteuropa. Det var et meget stort beløb dengang, men en stor del af hjælpen var bundet til at købe varer i USA. Marshallhjælpen blev påbegyndt, året før Nato blev dannet, men i 1949 blev hjælpen kædet mere eller mindre sammen med medlemskab af Nato, så Vesteuropa og USA blev knyttet endnu tættere sammen både økonomisk og militært.

Danmark modtog marshallhjælp for 1,7 milliarder kroner. En stor del af pengene blev brugt til at købe landbrugsmaskiner (traktorer og mejetærskere), maskiner til industrien, foderstoffer til landbruget og sidst men ikke mindst til indkøb af våben, kampfly og andet militært udstyr.

USA fik en indflydelse i Danmark både økonomisk og kulturelt, som ikke var set før. I takt med at de vesteuropæiske lande blev mere og mere integreret med hinanden og med USA, blev kontakterne til Østeuropa og Sovjetunionen stadig mindre. Danmark havde før krigen vigtige handelsforbindelser med flere østeuropæiske lande, men handelen med Øst fik mindre betydning under den kolde krig. Det skyldtes bl.a., at Natolandene ikke måtte sælge produkter, der kunne bruges til militære formål, til Østeuropa.

Den røde fare

De kommunistiske partier i Vesteuropa var tæt knyttet til Sovjetunionen og tro imod den sovjetiske partilinie. Efter Anden Verdenskrig gik kommunisterne frem i flere vesteuropæiske lande. Det gjaldt også i Danmark, hvor kommunisterne havde opnået stor anerkendelse for deres indsats i modstandskampen. Ved det første folketingsvalg efter krigen fik Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) 18 mandater, hvilket svarede til ca. 10% af stemmerne.

De vestlige demokratier så med bekymring på kommunisternes fremmarch og frygtede, at de kunne bane vejen for en sovjetisk magtovertagelse. I USA frygtede man også, at kommunisterne skulle få for stor indflydelse blandt de vesteuropæiske allierede.

Det var især blandt arbejderne, at kommunisterne hentede deres stemmer. Det stod ligefrem på amerikanernes dagsorden, at de skulle støtte de demokratiske arbejderpartier i deres kamp for at sikre arbejdernes støtte, så kommunisternes indflydelse blev begrænset.

I magtspillet mellem Øst og Vest kom arbejderbefolkningens vilkår i fokus som aldrig før. Det gjaldt om at sikre befolkningen i almindelighed og arbejderne i særdeleshed så gode levevilkår, at kommunismen ikke blev et attraktivt alternativ til de vestlige, kapitalistiske demokratier.

I Danmark var det Socialdemokratiet, som førte en indædt kamp imod kommunisternes indflydelse på de danske arbejdspladser. Den faglige kamp var ikke længere kun et spørgsmål om løn og arbejdsvilkår, den rummede også overtoner af international politik. På den måde blev den kolde krig trukket helt ned på fabriksgulvet og blev en del af danskernes hverdag.

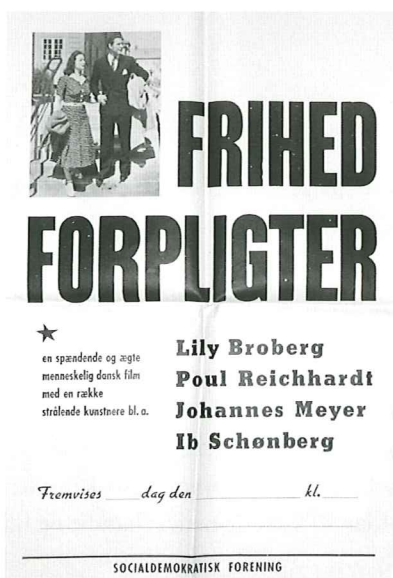
▷ De amerikanske soldater, som var udstationeret i Europa efter krigen, var populære. De havde cigaretter og tyggegummi, som de delte ud af. De kunne også skaffe spændende varer som nylonstrømper, kaffe og chokolade, som de købte i særlige Dollarbutikker, hvor der kun kunne købes ind for US\$. Og dem havde den almindelige dansker ingen af. (Foto: ABA)

▷ Ved det første folketingsvalg efter Anden Verdenskrig fik Danmarks Kommunistiske Parti det bedste valg nogensinde ved at vinde 18 mandater. Det bekymrede fagforeningerne og socialdemokraterne meget, fordi Socialdemokratiet gik lige så mange mandater tilbage. Socialdemokraterne betalte en høj pris for samarbejdspolitikken under krigen. (Foto: Allan Schnipper, Arbejdersmuseet)

▷ Agitationsfilm for Socialdemokratiet. I filmen medvirkede nogle af tidens mest populære skuespillere. Den blev vist i partiforeninger og til vælgermøder i 1951. Filmen forsvarede Socialdemokratiets støtte til Nato og var indirekte et svar på kommunisternes kritik af Socialdemokratiet. (Foto: Allan Schnipper, Arbejdersmuseet)

Indflydelse fra Vest

Det nye trusselsbillede fra Øst og nye masseødelæggelsesvåben fik folk til at tale om missiler, jetjagere, jerntæppe og atomdød. Danskerne skulle også til at vænne sig til, at tyskerne nu var vores venner og ikke vores værste fjende.

Danmark blev knyttet mere og mere til den vestlige verden med USA som spydspids. Amerikansk kultur begyndte for alvor at gøre sit indtog i lille Danmark. Der kom nye film og ny musik fra USA. Nye ord som teenager, rock'n'roll, drive-in, crazy, bikini, babydoll, starlet, shoppingcenter, nylon, hotdog, hamburger, jukebox, twist, carport og mange andre blev hentet direkte fra amerikansk ind i det danske sprog.

Moden blev påvirket af strømninger fra USA. Jeans – eller cowboybukser, som det hed dengang – er et af de

kendteste eksempler, men også nylonstrømper, nylonskjorter og læderjakker kom fra landet med de mange muligheder.

Danske producenter begyndte at give deres varer amerikanske navne – det smagte trods alt lidt af fugl. Den gode gamle øl Stjerne Pilsner skiftede navn til Star; Yankie Bar og Holly Bar fra Toms Chokoladefabrik blev markedsført som specialiteter fra USA. Selv pakken med mel, som husmoderen købte med hjem, havde opskrifter på Dollarkager. Varer med amerikanske navne solgte godt.

Der var langt fra danskernes hverdag til det idealiserede billede, man havde af USA. Arbejdsløshed, bolig-mangel og varemangel var blot nogle af de ting, danskerne måtte kæmpe med op gennem 50'erne, før landet oplevede det største økonomiske opsving i historien i de glade tressere.

Kommunismen

Kommunisterne anså deres system for at være vejen til det ideelle samfund, hvor den enkelte ydede efter evne og nød efter behov. Den private ejendomsret over produktionsmidlerne, dvs. fabrikker, maskiner, landbrugsjord osv., var ophævet og erstattet med en kollektiv ejendomsret, hvor samfundet ejede produktionsmidlerne. Dette system gjorde, at der kun blev produceret varer ud fra samfundshensyn og ikke med den største profit for øje. På den måde mente kommunisterne, at arbejderne blev sat fri af det kapitalistiske åg, hvor de var tvunget til at arbejde for andre, og hvor kapitalisterne (fabriksejerne) tjente tykt på arbejdernes anstrengelser.

Kapitalismen

Det kapitalistiske samfund er baseret på privat ejendomsret og et frit marked, som styres af udbud og efterspørgsel. Her er alle i princippet stillet lige, og den enkelte har frihed til at udnytte sine evner bedst muligt.

Det kapitalistiske Vesten anklagede det kommunistiske system for at undertrykke og begrænse den personlige frihed. Ved at bortskaffe den personlige ejendomsret undertrykte kommunismen den enkelte persons virketrang og ret til at bestemme over det, man havde skabt. Set fra det kapitalistiske samfund var kommunismen undertrykkende for det enkelte individ, som fik frataget de mest grundlæggende rettigheder og initiativer.

Det frie initiativ og det frie marked var i det kommunistiske system erstattet med en formynderisk stat, der bestemte, hvordan folk skulle tænke, handle og mene.

▷ Indflydelse fra USA. Europa var fuld af amerikanske soldater lige efter krigen, og de savnede mange af deres hjemlands produkter. Heriblandt Marsbaren. I 1946 tog den amerikanske overkommando kontakt til Toms Chokoladefabrik og bad virksomheden om at udvikle en chokoladebar til de amerikanske tropper. Til gengæld skulle han nok sørge for at levere chokoladebønner til fabrikken, til trods for at chokoladebønner var en mangelvare. Yankie Baren blev en succes både blandt de amerikanske tropper og hos den danske ungdom. I 1956 blev succesen fulgt op med Holly Baren. (Gengivet med tilladelse fra Toms Chokoladefabrik A/S)

◁ Kiksekagen var meget populær i 50'erne. Ved at blande Palmin (palme-fedt) med kakao fik man en billig erstatning for ægte chokolade. (Foto: Allan Schnipper, Arbejdersmuseet)

Opskrift:

3 æg
150 g sukker
1 spsk. vaniljesukker
100 g kakao
200 g palmin
18-20 firkantede kiks.

Æg, sukker og vanilje piskes let og luftigt. Palminen smeltes akkurat og hældes sammen med kakao straks i æggemassen. Det hele piskes kraftigt, for at æggene ikke skal skille. I en aflang kageform, forret med pergamentpapir i bunden, lægges lagvis chokolade og kiks. Øverste og nederste lag skal være chokolade. Kagen stilles køligt, indtil den er stivnet.

Effektivitet, disciplin og oprør

Genopbygning

Industrien i Danmark var slidt ned af krigen. Der manglede både maskiner og råvarer. Det var afgørende for Danmarks økonomi, at industrien kom på fode igen. Industrien skulle være effektiv og konkurrencedygtig, så Danmark kunne klare sig på det internationale marked.

Det krævede en særlig indsats af både staten, arbejdsgivere og arbejderne. Og et af de store spørgsmål var, hvordan det skulle gøres, og hvilken rolle fagbevægelsen skulle spille i genopbygningen af industrien.

Der skulle investeres i et nyt produktionsapparat, og staten sørgede for, at en del af pengene fra Marshallhjælpen blev brugt til indkøb af nye maskiner. Det var imidlertid ikke det eneste, der skulle gøres. Selve arbejdet skulle også gøres mere effektivt, så den enkelte medarbejder producerede mere. Og her kom fagbevægelsen ind i billedet.

Socialdemokratiet og størstedelen af fagbevægelsen var indstillet på, at produktionen skulle sættes i vejret, så der blev mest muligt til fordeling mellem alle borgere i samfundet. Kun ved at øge produktionen kunne der blive råd til højere løn og kortere arbejdstid. Derfor gik fagbevægelsen ind i et samarbejde med arbejdsgiverne om at øge effektiviteten og rationalisere industrien. Til gengæld blev der indført samarbejdsråd på de større virksomheder, hvor arbejderne også var repræsenteret. En af de mest brugte metoder til at rationalisere produktionen var tidsstudier. Metoden, som kom fra USA, bestod i, at uddannede tidsstudiefolk kortlagde, hvordan

den enkelte arbejder udførte sit arbejde. Tidsstudier blev brugt på virksomheder, hvor arbejderne lavede rutinearbejde, hvor de gentog de samme bevægelser igen og igen. Man tog simpelthen tid på hver eneste lille bevægelse, og når det var gjort, gjaldt det om at skære alle overflødige bevægelser væk, så arbejdet kunne udføres hurtigere. Meget arbejde blev udført på akkord, hvor der var en stykpris for hver enhed, de ansatte producerede. Der var mange arbejdere, der var blevet så hurtige til deres job, at de sagtens kunne sætte hastigheden i vejret, men de holdt igen for ikke at få ødelagt deres akkord. Hvis de begyndte at arbejde hurtigere, risikerede de, at akkorden blev sat ned. Og det var arbejderne ikke interesseret i.

Efter at tidsstudiefolkene havde gennemgået produktionen, blev stykprisen sat ned, fordi de mente, arbejdet kunne gøres hurtigere, hvis arbejderne var mere effektive. Det var meget upopulært, fordi arbejderne blev tvunget til at arbejde hurtigere for at opnå den samme løn. Der blev mindre tid til at snakke med sideemanden, ryge en smøg eller gå på toilettet, og arbejdet blev mere stressende.

Resultatet udeblev ikke; effektiviteten voksede, og produktionen steg markant. Industrien kom i løbet af 50'erne til at stå for den største eksport til udlandet og overtog pladsen fra landbruget.

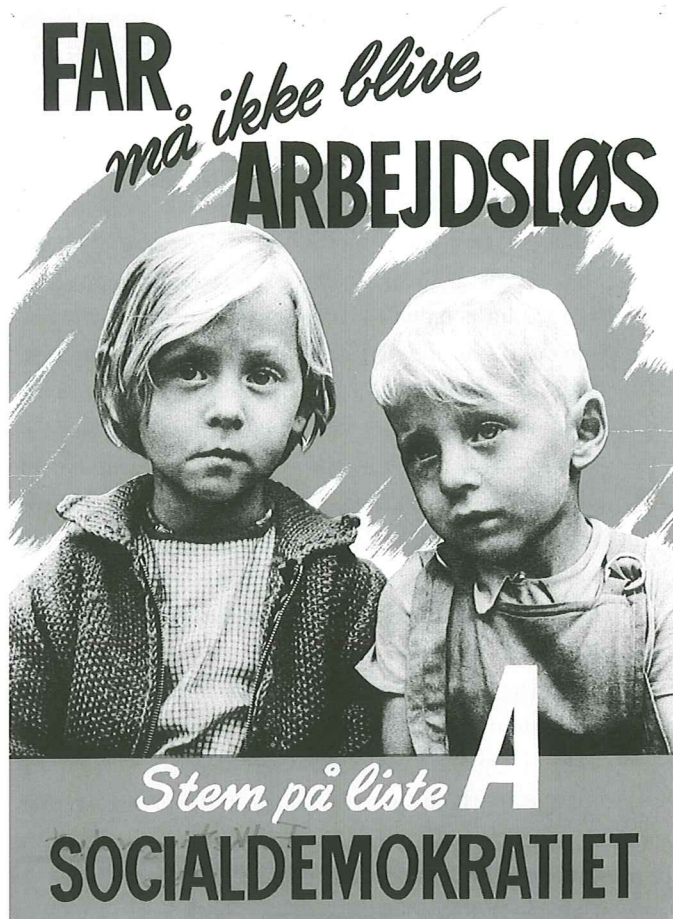
Højere tempo

Rationaliseringerne var ikke uden omkostninger. De medførte et opskruet arbejdstempo, og tidsstudierne mødte megen modstand blandt arbejderne. De forsøgte at beskytte sig mod, at tempoet blev sat for meget i vejret, og kom ofte i konflikt med tidsstudiefolkene.

Fagbevægelsen havde svært ved at forklare det rigtige i at sætte arbejdstempoet i vejret, specielt når det ikke medførte mere i løn. Med henvisning til landets dårlige økonomi blev arbejderne opfordret til løntilbægholdenhed, på trods af at produktionen blev sat i vejret.

Kommunisterne, som hele tiden lå i strid med socialdemokraterne om at vinde arbejderbefolkningens tilid, krævede, at arbejderne fik mere i løn, når tempoet

▷ Valgplakat fra 1953. I takt med at arbejdsløsheden steg, blev den et varmt politisk emne, og der blev ikke sparet på virkemidlerne, når der skulle vindes stemmer. (Foto: ABA)

◁ Kontrol. En tidsstudiemand er i gang med at kortlægge en kvindes arbejdsopgaver på telefonfabrikken Automatik. Det var stressende at have en kontrollant til at stå og kigge en over skulderen, og det førte ofte til konflikter mellem dem, der kontrollerede, og dem, der blev kontrolleret: "Når akkorden var lavet, kunne jeg, lave tingene på den halve tid. Man har lov til at lave så og så mange procent mere, og det gjorde jeg hver gang, så jeg kom højere op i løn. De andre kunne ikke forstå, at jeg havde god tid. Jeg kunne ryge en cigaret. Tidsstudiefolkene havde også opdaget det, og så ville de lave den om. Jeg sagde så til en af tidsstudiemændene, som havde været almindelig arbejder og var blevet tidsstudiemand: "Hvis der er noget, der kommer til at hedde de lange knives nat, så bliver du den første, jeg skærer hovedet af." (Interviewcitater fra J. Burhardt: Arbejdsmandens historie i 100 år bd. 1 s. 51-53.)

(Foto: ABA)

blev sat i vejret. Det var med til at styrke deres anseelse blandt arbejderne, og på mange arbejdspladser blev kommunister valgt som tillidsmænd frem for de socialdemokratiske kandidater.

På nogle arbejdspladser gik ledelsen over stregen i bestræbelserne på at få øget produktiviteten. Et af de steder, det gik galt, var på Philipsfabrikken på Amager. I 1953 kulminerede flere års intensiv kontrol og overvågning af de ansatte i en strejke, hvor 500 arbejdere nedlagde arbejdet. Fagbevægelsen erklærede strejken i strid med overenskomsten, fordi den lå midt i en overenskomstperiode, og de strejkende fik ingen hjælp herfra. Til gengæld var der flere sympatistrejker på andre virksomheder, og der indløb penge fra arbejdspladser over hele landet. Alligevel måtte de strejkende give sig til sidst og genoptage arbejdet, uden at problemet for alvor blev løst.

En lignende strejke, der også blev udløst af ledelsens krav om mere effektivitet, var på Nørre Sundby Svineslagteri. Også her erklærede fagbevægelsen strejken for ulovlig. Der kom støtte fra mange andre arbejdspladser, men efter 10 dage måtte arbejderne vende tilbage til jobbet med uforrettet sag. Både på Philipsfabrikken og slagteriet i Nørre Sundby var det kommunistiske fagforeningsfolk, der organiserede strejkerne og indsamlingen af penge. De vandt anseelse for deres vilje til at støtte de strejkende og evnen til at organisere indsamlinger og sympatistrejker, mens den socialdemokratiske del af fagbevægelsen fremstod, som om den var i lommen på arbejdsgiverne.

Storkonflikt

Frem til midten af 50'erne var der nogenlunde ro på arbejdsmarkedet. Det var lykkedes fagbevægelsens top at holde styr på tropperne. Men gradvist var utilfredsheden blandt arbejderne steget. Til trods for det stigende arbejdstempo var der ikke kommet nok i lønningsposen. Og der var i det hele taget ikke sket større forbedringer af arbejdernes vilkår siden befrielsen. En af de få undtagelser var, da ferien blev ændret fra to til tre uger i 1953, men arbejdstiden var ikke ændret, siden 8-timers arbejdsdagen blev indført i 1920. Lørdag var arbejdsdag, og arbejdsugen var på 48 timer.

Op til overenskomstforhandlingerne i foråret 1956 var arbejdernes hovedkrav mere i løn, kortere arbejdstid og løn under sygdom. Både i Sverige og Norge lå lønningerne højere end i Danmark, og nu var det på tide,

at arbejderne blev belønnet for deres årelange tilbageholdenhed.

Arbejdsgiverne afslog kravene med den begrundelse, at der hverken var råd til nedsættelse af arbejdstiden eller markante lønstigninger. Sådan plejede det at være, når man startede med at forhandle overenskomster, men som regel nåede man et forlig, som begge parter kunne gå ind for. Denne gang var de to parter så langt fra hinanden, at de opgav at forhandle videre d. 16. marts. Det trak op til storkonflikt, og få dage efter gik 50.000 arbejdere i strejke. Arbejdsgiverne svarede igen ved at lockoute det samme antal, og snart var over 100.000 direkte berørt af konflikten. Den strejke, som fik størst betydning for samfundet, var strejken blandt tankbilchaufførerne.

Tankbilchaufførerne lammede store dele af samfundet ved at nægte at køre benzin og olie ud. På samme måde ramte sømændene landbrugseksporten ved at nægte at sejle, og typograferne forhindrede aviserne i at komme ud.

Det ramte samfundet hårdt, og d. 26. marts tog man fat på forhandlingerne igen. Et nyt mæglingsforslag blev lagt frem, men arbejderne sagde klart nej, til trods for at fagforbundenes ledelse anbefalede et ja.

Den socialdemokratiske regering besluttede straks at vedtage mæglingsforslaget ved lov for at få stoppet konflikten, som var meget dyr for samfundet. Det var første gang siden 1933, at en regering greb ind i overenskomstforhandlingerne, og det medførte kraftige reaktioner fra arbejdersiden, at deres nej til mæglingsforslaget blev tilsidesat. Fredag d. 12. april var der strejker fra morgenstunden, og kl. 12.00 mødte omkring 200.000 demonstranter op foran Christiansborg. Det var den største demonstration, siden danskerne fejrede befrielsen i 1945.

Demonstranterne kaldte formanden for Danmarks Kommunistiske Parti, Axel Larsen, frem for at høre, hvordan de skulle forholde sig. Han opfordrede de fremmødte til at gå hjem og afvente instrukser fra "Situationens Generalstab". Dette udtryk dækkede over de kommunistiske tillidsfolk, som var med til at organisere demonstrationen. De holdt møde om eftermiddagen og anbefalede, at strejken fortsatte endnu en dag. Om mandagen skulle alle møde på arbejde og gå i gang med nye forhandlinger med arbejdsgiverne. I løbet af foråret og sommeren kom de fleste overenskomster på plads, og der kom ro på arbejdsmarkedet, men det store ønske om kortere arbejdstid blev ikke til noget i denne omgang.

▷ Tankbiler på Prøvestenen i København i 1956. Da tankbilchaufførerne strejkede og kun leverede brændstof til livsnødvendige funktioner, fik deres strejke langt større virkning på hele samfundet end nogen af de øvrige strejker i 1956, og det var med til at presse regeringen til at gribe ind. Det var første gang, at en enkelt faggruppes aktion fik så omfattende betydning.

(Foto: ABA)

▽ Protest på Christiansborg Slotsplads. Demonstrerende arbejdere så langt øjet rækker. Det var det syn, der mødte politikerne d. 12. april 1956, og det skabte velbegrundet bekymring hos socialdemokraterne. Aldrig før havde så mange arbejdere trodset en socialdemokratisk regering og lyttet til kommunisterne i stedet.

(Foto: ABA)

Selvom der kom ro på arbejdsmarkedet, var fagbevægelsens top og Socialdemokratiet rystede over, at det kunne lade sig gøre at mobilisere arbejderne uden for deres kontrol.

Socialdemokratiet havde igen tabt et skridt i kampen om arbejdernes tillid, mens kommunisterne havde genvundet meget af deres popularitet. DKP stod til at få 6-7% af stemmerne, hvis der kom et folketingsvalg.

Kommunisterne var aktive under hele konflikten og organiserede mange af arbejdsnedlæggelserne. De havde vist, at de tog arbejdernes krav alvorligt, de var villige til at kæmpe for dem og havde evnen til hurtigt at mobilisere arbejderbefolkningen. Flere socialdemokratiske tillidsfolk mistede deres poster i fagforeningerne i den følgende tid og blev skiftet ud med kommunister. På arbejdspladserne havde kommunisterne større indflydelse, end Socialdemokratiet brød sig om.

Der skulle imidlertid ikke gå lang tid, før kommunisterne kom i modvind. Stalin, Sovjetunionens leder, var død i 1953. Han havde kørt en hård linie over for de østeuropæiske lande, som blev styret mere eller mindre fra Moskva. Efter hans død kom der et opgør med hans regime. Den politiske opblødning fik flere østeuropæiske lande til at forsøge at frigøre sig fra det sovjetiske jerngreb. I efteråret 1956 gjorde befolkningen i Ungarn oprør mod den moskvatro regering og afsatte den. Sovjetunionen svarede igen ved brutalt at slå oprøret ned. Den fjerde november rykkede den Røde Hær ind i Budapest, og i løbet af 6 dage var oprøret nedkæmpet. Billeder af den ungarnske befolknings kamp mod de sovjetiske tropper gik verden rundt, og i Vesteuropa fordømte man de sovjetiske overgreb mod befolkningen. I Danmark blev der demonstreret foran den sovjetiske ambassade, og der blev lavet indsamlinger til støtte for de ungarnske flygtninge. Danmarks kommunistiske parti fortsatte med at være loyale over for Sovjetunionen, og den opbakning, partiet havde vundet i forbindelse med konflikten i foråret, blev tabt på gulvet. Ved folketingsvalget i 1960 røg kommunisterne ud. Til gengæld fik det nystiftede Socialistisk Folkeparti 11 mandater. SF var stiftet af DKP's tidligere formand Axel Larsen, den samme som var hovedtaler ved demonstrationen i foråret 1956. Han blev ekskluderet fra DKP i 1958, da han forsøgte at gøre op med den moskvatro partilinie.

DKP havde mistet sin politiske indflydelse og kom først i folketinget igen i 1973. Der kom ingen revolution i Danmark, og det økonomiske opsving, som lå lige om hjørnet, fik også danskerne på andre tanker.

I 1958 kom den længe ventede nedsættelse af ar-

bejdstiden, så den kom ned på 45 timer om ugen. Nogle steder blev man enige om at arbejde ekstra mandag til fredag og så holde fri om lørdagen. I løbet af 1960'erne blev det mere og mere almindeligt at holde fri om lørdagen, men først i 1974 blev arbejdsugen på 5 dage og 40 timers arbejde en realitet. I dag er en normal arbejdsuge på 37 timer. I folkeskolen blev det almindeligt at holde fri om lørdagen i slutningen af 1960'erne.

Arbejdsliv og organisering

Arbejdsforholdene i industrien og inden for handel og kontor var meget anderledes end i dag. Arbejdsdagen var længere, og meget arbejde var mere fysisk end i dag. Der blev ikke tænkt så meget på rigtige arbejdsstillinger og risikoen for arbejdsskader. Som følge af rationaliseringer og effektivisering blev flere og flere arbejdsområder til ensformigt rutinearbejde, men der var stadig meget arbejde, der krævede en stor faglig dygtighed hos de ansatte.

I 1950'erne var der endnu større forskel på mænds og kvinders forhold på arbejdsmarkedet end i dag. I de traditionelle håndværksfag, i den tunge industri og i byggefagene var mændene helt dominerende, mens der inden for kontor, handel og servicefagene og i den lettere industri var ansat både mænd og kvinder. Der var enkelte områder, som f.eks. sygeplejersker, børnepasning og rengøring, hvor kvinderne dominerede.

Kvinder i industrien

Stadig flere kvinder begyndte at arbejde i industrien, for skulle der være råd til fjernsyn, køleskab, bil eller hus, måtte husmoderen ud og tjene penge. Der var mange kvinder ansat i lettere industrier som elektronikbranchen, strømpfabrikker, trikotage og bryggerierne. De fleste kvinder i industrien var ufaglærte. Det krævede ikke ret meget oplæring at sidde ved et samlebånd og udføre det samme arbejde igen og igen, og det var muligt at komme direkte fra gaden ind på fabrikken og gå i gang efter en kort oplæring. Kvinder var populær arbejdskraft; de fik mindre i løn end mændene og havde ikke det samme faglige sammenhold, så de kunne kræve mere i løn. Det lå i kortene, at kvindernes plads var i hjemmet, og mange kvinder holdt op med at arbejde, når de fik børn. De fleste kvinder gik hjemme, mens børnene var små, og vendte tilbage til arbejdsmarkedet, når børnene var store nok til at klare sig selv. Arbejdet i den

▷ Social-Demokraten dagen efter, at Sovjet invaderede Ungarn. Invasionen var en kærdommen anledning for Socialdemokratiet til at udmånvørre Danmarks Kommunistiske Parti.
(Foto: Allan Schnipper, Arbejdermuseet)

Sovjet har voldført Ungarn

SOCIAL-DEMOKRATEN

nr. 327 * * København, mandag den 3. november 1956 85. årgang

SPORTEN i dag: 12 magasinssider — Alt om landskampen — Billedside

Stats- og udenrigsminister H. C. Hansen:

Stands blodsudgydelserne

Vi vil løfte vor stemme for standsning af voldshandlingerne og for frihed for det ungarske folk

I en udførlig i aften udtalelse og udenrigsminister H. C. Hansen en indtrængende opfordring til magthaverne i Kernen af Øst-Europas magtsværdigheder og blodsudgydelserne i Ungarn. Han har i sin udtalelse, som blev offentliggjort i aften, udtalt, at det er hans opfattelse, at det er en alvorlig og alvorlig situation, som vi står over for. Han har udtalt, at det er hans opfattelse, at det er en alvorlig og alvorlig situation, som vi står over for. Han har udtalt, at det er hans opfattelse, at det er en alvorlig og alvorlig situation, som vi står over for.

Danmark og FN-politistyrken

Danmark og FN-politistyrken har besluttet at sende en styrke af 100 mand til at sikre roen i det Nære Østen. Styrken vil være under ledelse af en dansk officer og vil være udstyret med lette våben.

Sovjets ultimatum: Kapituler eller Budapest bombarderes!

Forbødte gadekampe i Budapest, efter at hovedstaden var beskudt af russisk artilleri.

Anna Kethly vil tale Ungarns sag i FN

Vendte i går tilbage til Ungarn fra Wien, men blev af modstandere af forordret til i stedet at tale for Ungarn i den frie verden.

Beslutning om en FN-politistyrke til sikring af roen i det Nære Østen

Der ventes henvendelse til de skandinaviske lande om deltagelse i en FN-politistyrke til sikring af roen i det Nære Østen.

Il-budskab fra Eisenhower til Bulganin

Præsident Eisenhower har sendt et il-budskab til Sovjetunionens premierminister Nikolai Bulganin.

▽ Pakning af konserver på Plumroses Fabrikker 1958. Fødevarerbranchen var en af de brancher, hvor der blev brugt kvindelig arbejdskraft. Her var arbejdet også rutinepræget og krævede kun en kort oplæring.
(Foto: ABA)

lettere industri kunne godt være fysisk hårdt. Samlebåndsarbejde var rutinearbejde, hvor man lavede den samme bevægelse igen og igen. Det sled på kroppen. På bryggeriernes tappehaller var det kvinder, der stod ved transportbåndene og fyldte ølkasser med 50 stk. i hver, mens de mandlige ansatte passede maskinerne.

Handel og service

Der var forholdsvis mange kvinder, der fik en uddannelse inden for handels- og kontorfagene. Det tog 3-4 år at blive udlært butiksassistent eller kontorassistent.

Et af de steder, hvor der blev ansat mange kvinder, var i stormagasinerne. I Daells Varehus, et af 50'ernes mest populære stormagasiner, kunne en ung pige starte som juleassistance. Hvis hun viste den rigtige indstilling, fik hun en læreplads og blev uddannet som butiksassistent. I stormagasinerne var butiksassistenten ansat som funktionær. Det vil sige, at de var månedslønnet og ikke skulle stemple ind og ud. Det betød ikke, at de kunne møde, når det passede dem. Tværtimod skulle de komme et kvarter før åbningstid, og de kunne ikke kræve betaling for overarbejde. Når varehuset lukkede om aftenen, skulle de blive, til der var ryddet op, og kassen var gjort op. Ledelsen forventede, at de ansatte var loyale over for virksomheden. Butiksassistenten skulle gå med en lang sort kjole og en hvid skjorte, som de selv betalte. De skulle opføre sig pænt over for kunderne og altid virke friske og veloplagte. Det var ikke velset at være organiseret i en fagforening; til gengæld tilbød firmaet en række personalegoder til de flittigste medarbejdere.

Det var svært at få børn og passe jobbet som butiksassistent. Som funktionær kunne de ikke holde fri for egen regning, hvis børnene blev syge. Derfor valgte mange kvinder at blive timebetalte assistancer, når de fik børn. På den måde kunne de passe deres børn, når de var syge, og leve op til rollen som husmor. Til gengæld måtte de sige farvel til personalegoderne og gå ned i løn, og chancerne for at gøre karriere blev meget små. Mange kvinder måtte vælge mellem at gøre karriere eller stifte familie.

Der gjaldt nogenlunde de samme regler inden for kontorbranchen. Her forventede arbejdsgiverne også, at de kvindelige kontorassistenter var loyale og pligtopfyldende.

Lønningerne både inden for handel og kontor var lavere end i industrien. Når det kunne lade sig gøre,

skyldtes det, at de fleste kvinder forlod arbejdsmarkedet, mens deres børn var små, og først vendte tilbage, når børnene kunne klare sig selv. Men det spillede også en rolle, at de fleste inden for handel og kontor anså det for finere at arbejde i butik eller på kontor. Og de kunne ikke forestille sig at arbejde på fabrik, selvom lønnen var højere.

Når det var så svært at få familieliv og arbejde til at passe sammen, var det, fordi man anså det for naturligt, at kvinderne passede børn og hjem, mens mændene var forsørgerne, der tjente pengene. Der var meget få børnehaver, og de få børnehavepladser var som regel forbeholdt enlige mødre. Et andet udtryk for kvindernes plads i samfundet fremgik af, at hustruens indtægt blev regnet ind under mandens og beskattet lige så højt. Det vil sige, at en gift kvinde betalte mere i skat end en ugift.

△ Montagebånd på Hede Nielsens Fabriker. Virksomheden var en af de mange radiofabrikker, der fandtes i Danmark i 50'erne. Elektronikbranchen var en af de brancher, der ansatte mange kvinder. Arbejdet med at montere dele til radioer krævede ikke nogen lang oplæring, og kvinder, der var fikse på fingrene, fik det hurtigt lært. Det var sjældent at se kvindelige værkførere. De ledende stillinger var besat af mænd.

(Foto: ABA)

▷ Kontorarbejde i 50'erne. Kvinder, som ikke ønskede at arbejde i industrien, kunne få en kontoruddannelse. Arbejdet på et kontor var rutinepræget. Lønnen var ikke bedre end i industrien, men arbejdet var renere og blev anset for at være finere. Mange virksomheder forventede loyalitet af kontorfunktionærerne, og det var svært at organisere dem.

(Foto: ABA)

Mandens verden: Den tunge industri, byggeri og håndværk

Den tunge industri og de traditionelle håndværkervirksomheder var udpræget mandearbejdspladser. Meget af arbejdet i industrien var tungt og krævede fysisk styrke. På byggepladserne foregik det meste arbejde ved håndkraft. Murerne lagde sten på sten, op til 2000 om dagen, og murerarbejdsmændene bar sten og mørtel på ryggen op ad stilladset. I havnene blev meget gods lastet og lossat med håndkraft. I fabriekshallerne var der ofte træk, der svækkede helbredet, og støj, der ødelagde hørelsen. Sikkerheden var heller ikke i top. Usikre stilladser og maskiner uden beskyttelse var årsag til mange arbejdsulykker. På samme måde blev mange arbejdere slidt op af tunge løft og dårlige arbejdsstillinger eller fik ødelagt helbredet på grund af farlige opløsningsmidler.

Arbejderne var ansat som timelønnede. De skulle i modsætning til funktionærerne stemple ind, når de kom om morgenen, og stemple ud, når det var fyraften. De fik løn for den tid, de var på arbejde, og det betød, at de også skulle stemple ud og ind, når de gik til frokost. Det betød, at en almindelig arbejdsdag strakte sig over 9 timer, 8 timers arbejde og en times pause, som arbejderne selv betalte. Selvom arbejderne kun fik løn for den tid, de var på arbejdspladsen, skulle de møde til tiden alligevel. På flere store fabrikker blev porten simpelthen låst, efter at arbejdstiden var begyndt. Dem, der var så uheldige at komme for sent, skulle så bede deres chef om lov til at komme ind, og de blev trukket i løn for den tid, de var kommet for sent. De kunne også være så uheldige at blive sendt hjem uden løn eller blive fyret.

De mange fag

På de store virksomheder var der mange faggrupper, der skulle arbejde sammen. De bidrog med hver deres del til produktionen, og der var som regel skarpe skel mellem de enkelte faggrupper med hensyn til arbejdsområderne.

Skibsværfterne, som havde deres storhedstid efter krigen, var blandt de helt store industrivirksomheder. Næsten alt fra selve skroget til stolene i kaptajnens kahyt blev lavet på værfterne. Så der var brug for mange forskellige faglærte håndværkere. Der var skibsbyggere, skibstømrere, snedkere, malere, svejsere, rørsmede, grovsmede, kleinsmede, kobbersmede, kedelsmede,

maskinarbejdere, elektrikere, svejsere, nittere og flere andre fag. Derudover var der et stort antal arbejdsmænd, som tog sig af det mere grove arbejde. De enkelte fag var organiseret i hver deres fagforening, og mange fag havde også deres egen klub på arbejdspladsen, der varetog medlemmernes interesser på den enkelte virksomhed. De faglærte arbejdere var omhyggelige med ikke at tage arbejde fra hinanden, også selvom det betød, at man skulle vente med at gå i gang med sit eget arbejde. Hvis en elektriker skulle reparere en defekt elmotor på et skib, så ventede han først på, at en maskinarbejder

▽ Sikkerheden på arbejdspladserne var ofte meget dårlig, og risikoen for arbejds-skader var stor. Her ses en arbejders tøj efter en arbejdsdag på støberiet.
(Foto: ABA)

▷ Lastning af smør i Esbjerg Havn. Lastning og losning af skibe var hårdt fysisk arbejde, der krævede mange mænd. Havnearbejderne var løsarbejdere, der blev ansat fra dag til dag, afhængig af om der var arbejde til dem. I dag foregår losning og lastning næsten udelukkende ved hjælp af maskiner.

(Foto: Arla Foods)

▽ Jernstøberiet på fabrikken Titan 1947. Her var arbejdet fysisk hårdt og meget beskidt. Arbejderne blev udsat for meget varme fra smelteovnene og risikerede at blive ramt af gnister, når de arbejdede med det smeltede jern. Der var også mange tunge løft og temperaturskift, når man gik fra støberiet og udenfor.

(Foto: ABA)

kom og skruede den løs, derefter kom en "rigger", som var ansvarlig for at hejse ting til og fra skibet, og højste motoren over på en vogn. Det var så en arbejdsmand, der kørte motoren hen på elektrikerværkstedet, hvor elektrikerer så kunne reparere den.

Baggrunden for, at der var så mange fag, var til dels, at en stor del af produktionen var baseret på traditionelle håndværk, men de enkelte fag stod også stærkere i forhandling med arbejdsgiverne, når de var sikre på, at der ikke kom andre og tog deres arbejde. Ved at have monopol på et bestemt fagområde stod de enkelte fag stærkere, når lønnen skulle forhandles. Derfor respekterede man de enkelte fags ret til et stykke arbejde for ikke at ødelægge det for hinanden.

Den store ulighed og den nødvendige solidaritet

Arbejderne var ikke ens. Der var forskel på lønnen mellem de forskellige fag. Størst var forskellen dog mellem faglærte og ufaglærte, og der var en rangorden mellem arbejderne. Øverst var de faglærte svende, nederst var arbejdsmanden, lærlingen og arbejdsdrengen.

Arbejdsmændene stod som regel for det grove arbejde. De skulle forsyne de faglærte med materialer, rydde op og holde orden. På værkstederne kunne de faglærte ikke drømme om at tage en kost og begynde at feje eller gå på lageret for at hente materialer for at komme videre med arbejdet. De stod hellere og ventede, til en arbejdsmand kom. Arbejdsmændene måtte heller ikke bruge de faglærtes maskiner og værktøj, så der var en klar rollefordeling mellem faglærte og ufaglærte.

△ Murerfaget er et af de fag, der har gennemgået færrest ændringer gennem tiden. I 1950'erne blev murstenene lagt på samme måde, som man havde gjort i århundreder. Det var murerens opgave at lægge stenene, dvs. bygge murene. Arbejdet var som regel på akkord, og det krævede træning at kunne lægge op mod 2000 sten om dagen, som var nødvendigt for at holde en dagløn. Murersvendene var afhængige af murerarbejdsmændene, som forsynede dem med sten og mørtel, og det krævede et godt samarbejde mellem parterne for at tjene godt.

(Foto: ABA)

◁ Endelig fri. Arbejdere på B&W på vej ud af porten. Så snart fabriksfløjten havde lydt til fyraften, stemplede arbejderne ud og skyndte sig hen til omklædningen for at få et bad og rent tøj på. Arbejderne skulle stille i arbejdstøj ved arbejdsdagens begyndelse, og de måtte først klæde om, efter de havde fået fri om eftermiddagen.

(Foto: ABA)

◁ △ Murerarbejdsmanden skulle bære sten og mørtel op til murersvendene. Det var et tungt arbejde at bære flere tusinde mursten og spandevise af mørtel op ad stilladserne. En murerarbejdsmand skulle som regel betjene 2-3 murersvende. Murerarbejdsmænd var nogle af de få ufaglærte, som fik en løn, der lå i nærheden af de faglærtes. Men arbejdet var fysisk meget hårdt, og få blev gamle i faget. Det var desuden sæsonarbejde, så om vinteren havde de lange perioder uden arbejde.

(Foto: ABA)

◁ B&W 1950. Arbejderne stempler ud til fyraften. Når de mødte om morgenen, stemplede de ind, så ledelsen kunne se, at de var mødt til tiden. Hvis man ikke nåede ind til tiden, skulle værkføreren eller mesteren kontaktes, og han kunne så give lov til, at de forsinkede kom ind. Normalt blev man trukket 1/2 time i løn, blot man kom få minutter for sent. Værkføreren kunne også beslutte, at dem, der kom for sent, ikke fik lov at gå på arbejdsdagen. Det kostede en dagløn.

(Foto: ABA)

Selvom der var store forskelle mellem de forskellige fag og især mellem faglærte og ufaglærte, var arbejderne enige om at stå sammen over for ledelsen og være solidariske, hvis en faggruppe var i konflikt. Hvis f.eks. arbejdsmændene var i strejke, gik de faglærte ikke bare i gang med at gøre deres arbejde, selvom de kunne. Tværtimod betød en strejke blandt arbejdsmændene, at arbejdet gik i stå på flere værksteder, fordi de faglærte ikke fik de materialer, de skulle bruge. Det var utænkeligt, at de faglærte på værkstederne skulle gøre de strejkende arbejdsmænds arbejde. Man udførte ikke konfliktramte arbejde. I det hele taget afhang fagforeningernes styrke af, at arbejderne ikke konkurrerede om de forskellige arbejdsopgaver, og at de respekterede de faggrænser, der var sat op. Selvom der kunne være store lønforskelle mellem faglærte og ufaglærte og mellem de forskellige fag, gik man ikke på strandhugst i hinandens arbejdsområder ved at underbyde hinanden. Hvis man gjorde det, ville hele det faglige system bryde sammen.

Arbejdsløs

I de første år efter krigen var der næsten fuld beskæftigelse, men det skyldtes i høj grad, at der var brug for mange folk til at grave brunkul. Det så nogenlunde lyst ud i 1949, hvor Marshallhjælpen så ud til at sætte hjulene i gang. Men i kølvandet på Koreakrigen fulgte en international økonomisk afmatning, som også ramte Danmark. Arbejdsløsheden begyndte at stige og var i 1952 oppe på 12,5%. Når en arbejderfamilie kun havde en indtægt at leve af, var der ikke meget at give af, og selvom manden fik understøttelse, betød en fyring økonomisk krise i familien.

◁ Frokostpause på B&W. Arbejderne fik ikke løn i deres frokostpause. Pausen var deres egen. Arbejderne havde deres eget marketenderi, hvor de spiste deres frokost. Det lå uden for selve fabriksområdet, og her var de fri for ledelsens kontrol. Funktionærer og værk mestre, som var deres overordnede, spiste i deres egen kantine. I marketenderiet havde arbejderne faste pladser. Smedene sad ved deres bord, skibsbyggerne havde et andet osv., men der var også borde, som var inddelt efter politisk holdning. Således havde de mest aktive kommunister deres eget bord. Lærlingene sad som regel også ved deres egne borde.

(Foto: ABA)

▽ I begyndelsen af 50'erne steg arbejdsløsheden voldsomt, og der kunne være trængsel ved kontrolstederne, hvor de arbejdsløse skulle stemple hver dag. Her er det arbejdsmænd, der er mødt op til kontrol i januar 1951. Mange arbejdsmænd havde sæsonarbejde og var særligt hårdt ramt om vinteren.

(Foto: ABA)

▷ Bad efter fyraften på Helsingør Skibsværft. Når arbejdsdagen var slut, var det tid at blive vasket og komme hjem og holde fri. Uden for arbejdstiden betød de skarpe grænser mellem de forskellige fag ikke så meget, og arbejdsmænd, faglærte og lærlinge delte omklædningsrum. Det var inde på selve arbejdspladsen, at forskellene havde størst betydning.

(Foto: ABA)

▽ De arbejdsløse blev sat til at rydde sne om vinteren. Det var en sur tjans, men de kunne ikke sige nej.

(Foto: ABA)

For at få ret til understøttelse skulle man ligesom i dag være medlem af en Arbejdsløshedskasse. Det var fagforeningerne, der stod for udbetaling af understøttelse og anvisning af arbejde til medlemmerne. Det første, man gjorde, når man stod uden job, var at gå til sin fagforening og melde sig ledig. Herefter skulle man stille til kontrol i fagforeningen hver dag eller hver anden dag og se, om der var noget arbejde. Hvis man udeblev fra kontrol, mistede man retten til understøttelse.

De arbejdere, som var organiseret i en fagforening og var medlem af en A-kasse, kunne sige nej til arbejde, der lå uden for fagforeningens område uden at miste deres understøttelse. Sådan var det ikke med alle dem, der ikke var medlem af en A-kasse, og for de unge, som endnu ikke havde fået foden indenfor på arbejdsmarkedet. De måtte stille i den kommunale arbejdsanvisning for at se, om der var noget arbejde, og de kunne ikke tillade sig at være kræsne.

Arbejdsløse mænd blev typisk tilbudt køkkenarbejde på restauranter, snerydning eller løsarbejde i industrien. På landet kunne de desuden blive anvist arbejde som medhjælp i forbindelse med høsten. Kvinder fik mest arbejde inden for privat rengøring og rengøring på hospitaler og institutioner.

Meget af det arbejde, der blev tilbudt, var for en enkelt dag eller to, men det kunne også dreje sig om blot et par timers arbejde med f.eks. tæppebankning, hjælp til at flytte eller havearbejde. Og man skulle tage arbejdet, selvom det kunne tage mere tid at komme frem og tilbage end at udføre selve arbejdet.

Lærlingetid

I 1950'erne var det et særsyn, at et barn fra en arbejderfamilie fik en boglig uddannelse. 7% af studenterne i 1949 kom fra arbejderhjem, og i 1959 var tallet kun steget til 10%. Den uddannelse, arbejderbørn kunne sætte næsen op efter, var for pigernes vedkommende en læreplads inden for kontor og handel og for drengenes vedkommende en læreplads i et af de traditionelle industri- og håndværksfag.

Der var 7 års skolepligt, og skolen var ikke en enhedsskole, som vi kender i dag. Frem til 1958 blev børnene delt allerede efter 5. klasse, hvor de skulle i mellemsskolen. Mellemsskolen var delt op i almindelig mellem, som var for de børn, der havde anlæg for det boglige, og fri mellem, som var for de elever, der var mere manuelt begavede – et andet udtryk for, at de ikke klarede sig særlig

godt. De elever, der kom i fri mellem, gik ud af skolen efter 7. skoleår, mens de, der gik i almindelig mellem, måske fik mulighed for at tage realeksamen og få en boglig uddannelse.

Det var ikke kun elevernes evner, der havde indflydelse på, om de fik chancen for at komme i almindelig mellem. Deres sociale baggrund spillede også ind, og mange børn blev placeret i fri mellem, fordi de kom fra dårligt stillede familier. Her var der alligevel ikke vilje eller råd til, at børnene gik i skole mere end højst nødvendigt, mente lærerne.

For de drenge, der gik ud af 7. klasse, var det bedste, de kunne opnå, en læreplads. Faglærte arbejdere havde generelt bedre løn og arbejdsforhold end de ufaglærte, og lykkedes det at blive udlært, endte man i arbejderklassens højere lag som faglært. Hvis drengene ikke fik en læreplads, havde de udsigt til først at blive bud eller arbejdsdreng og senere arbejdsmand. Som ufaglært var risikoen for at blive arbejdsløs større, lønnen var dårligere og arbejdet ofte hårdere end de faglærtes.

Det var svært at få en læreplads, men det hjalp, hvis man havde en far eller en onkel ansat på virksomheden i forvejen. Der er flere eksempler på, at drenge, der var i gang med realskolen, sprang fra, hvis de fik en læreplads. Det var imidlertid ikke en dans på roser at komme i lære. Lønnen var dårlig – langt dårligere end som bud eller arbejdsdreng – og den rakte slet ikke til, at man kunne forsørge sig selv. Lønnen var i starten ca. en tiendedel af en svendeløn. Hvis en dreng kom i lære, kunne han se frem til 4-5 års læretid, hvor han var afhængig af sine forældre. Derfor var det en mindre katastrofe, hvis en lærling var så uheldig at gøre sin kæreste gravid. Det kunne betyde, at han måtte opgive sin læreplads og tage arbejde som ufaglært for at få råd til at forsørge sig selv og sin familie.

Mange var ikke mere end 14-15 år, når de startede som lærlinge. Det var noget af en omvæltning at starte kl. 6.15 om morgenen på en ny arbejdsplads blandt hærdebrede, fuldvoksne arbejdere.

“Jeg startede på værftet som lærling i 1954, i en kold februar måned. Jeg tror det var 30° frost, og jeg startede på et skib vi forlængede... Jeg stod herude som 15-årig knægt i 30° kulde og i et allerhelvedes spektakel... Jeg var sikker på, at jeg aldrig nogen sinde ville fuldføre. Og jeg forbandede min far langt væk, der havde skaffet mig den læreplads her... min far var herude i 50 år.”

(Skibsbygger, der kom i lære på B&W Skibsværft i 1954)

△ Frisørskolen i 50'erne. Frisørfaget var et af de få fag, hvor både mænd og kvinder blev uddannet.

(Foto: ABA)

▷ Drengene søger job 1952. Kø tidligt om morgenen foran en københavnsk virksomhed i håb om at få en tjans som arbejdsdreng eller bud. Det var virkeligheden for dem, som ikke var så heldige at få en læreplads.

(Foto: ABA)

Hele processen med at blive udlært drejede sig ikke kun om at lære et fag. Det var også en socialisering. Lige fra starten lærte den unge lærling at kende sin plads. Han lå nederst i hierarkiet i forhold til de ældre lærlinge og de udlærte svende. En lærling skulle vige for en svend, hvis de stod i kø ved stempeluret. Han skulle sige "De" til svendene, og der var ikke langt til en øretæve, hvis han overskred de uskrevede regler. Lærlingene måtte f.eks. ikke tiltale svendene med deres øgenavn, og skete det, risikerede de at få et drag over nakken.

På nogle virksomheder, som f.eks. B&W, fik eleverne karakterer i løbet af deres læretid. De fik ikke kun karakterer for deres faglige kunnen, men også for flid og opførsel. Tingene plejede at hænge sammen. I starten lå karaktererne som regel lavt, og så gik det fremad; de unge lærte både faget og den nødvendige disciplin. Lykkedes det ikke, holdt de som regel op. En læreplads var for mange den bedste vej til at skabe sig en god tilværelse, og var der problemer med, at lærlingen ikke kunne indordne sig eller ikke mødte til tiden, gik forældrene eller det familiemedlem, der var på fabrikken, i forbøn for den unge med ønske om, at han kunne blive, og at man nok skulle følge sagen op derhjemme. Den unge skulle vise sig moden og motiveret til at leve op til både familiens og virksomhedens forventninger. Lærepladsen blev en del af den unges opdragelse.

Det var langt fra alle steder, at lærlingen fik den faglige oplæring, han skulle. Nogle steder blev de regnet for en billig arbejdskraft, man kunne sætte til hvad som helst. Her fik de ikke lært faget ordentligt, og i værste fald fik de ikke deres svendebrev. Heldigvis var der også virksomheder, der sørgede for en god uddannelse af deres lærlinge.

Der blev stillet store krav til lærlingenes faglige kunnen. Ud over at arbejde i den almindelige arbejdstid skulle de gå på teknisk skole flere aftener om ugen. Der var ikke megen fritid, fordi arbejdet og skolegangen fyldte det meste af hverdagen. Så der var kun weekenden til at slappe af i og være sammen med vennerne.

"Jeg boede i Hellerup dengang, så jeg gik ude på Gentofte Tekniske Skole. Og det var jo i vinterhalvåret, der gik vi fire gange om ugen på aftenskole... Det var efter arbejdsdagen, så det var rimelig hårdt... Der var jo mange af os, vi kunne jo godt have lidt svært ved at holde os vågne de sidste timer". (Kleinsmed, der kom i lære i 1960)

Det var en stor dag, når en lærling blev udlært. Det betød, at han fra den ene dag til den anden skiftede status og blev svend, og det blev nu forventet, at hans tid-

ligere kammerater, der stadig var lærlinge, skulle sige "De" til ham. Han steg også i løn og blev i stand til at forsørge sig selv. Desværre blev mange lærlinge fyret, umiddelbart efter at de havde fået deres svendebrev, og måtte stille sig i køen med de mange arbejdsløse. Hans chancer for at få arbejde var dog større, end hvis han var ufaglært.

Lærlingeloven blev lavet om i december 1956, og i de efterfølgende år blev der indført dagundervisning på de tekniske skoler i stedet for aftenundervisning. Loven blev dog først endeligt gennemført i 1964, da Venstre og de Konservative samt Dansk Arbejdsgiverforening ønskede en 8 års afviklingsperiode.

△ Lærlinge demonstrerer mod undervisning om aftenen. Det var hårdt at gå i skole om aftenen efter en lang arbejdsdag, og det stod højt på lærlingenes ønskeseddel at få erstattet aftenskolen med dagskole, så undervisningen kunne foregå i arbejdstiden. Det var arbejdsgiverne naturligvis ikke indstillet på, da lærlingenes værdi som billig arbejdskraft ville blive mindre.

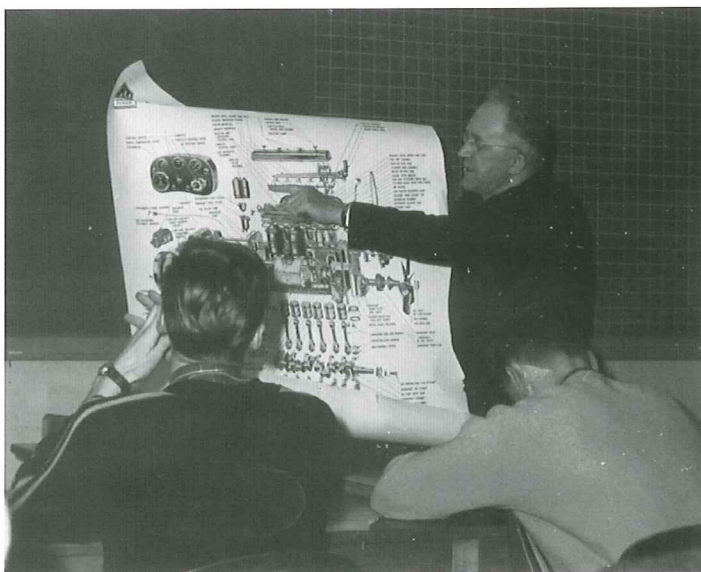
(Foto: ABA)

△ Svendeprøve. Ved læretidens udløb skulle lærlingene til svendeprøve. Prøven bestod i en opgave, hvor lærlingen skulle vise, at han beherskede fagets mange finesser. Her er det en murerlærling, som har fået til opgave at mure en skorsten op. Når han var færdig, blev resultatet vurderet af en skuemester, som kontrollerede, om arbejdet var rigtigt udført, så lærlingen kunne få sit svendebrev.
(Foto: ABA)

△ Frokost på B&W. Lærlingene sad som regel ved samme bord i marketenderiet, og ikke sammen med de udlærte. Det var en del af den hakkeorden, der herskede på de fleste større virksomheder.
(Foto: ABA)

△ På skolebænken. Som lærling var det ikke slut med at gå i skole. Alle lærlinge skulle på teknisk skole for at lære teorien om deres fag. Det foregik om aftenen efter arbejdstid, og det kunne være svært at holde sig vågen. Eleverne på billedet undervises i motorlære.
(Foto: Arbejdersmuseet)

At få en bolig

Det knappe boligmarked

I 1950'erne var folks muligheder og forventninger til at få et godt sted at bo meget anderledes end i dag. Under besættelsen var boligbyggeriet faldet drastisk, samtidig med at befolkningen voksede. Boligmanglen var katastrofal i 1945. Det blev anslået, at der var behov for mellem 50.000 og 60.000 boliger, men det var svært at få gang i byggeriet. Arbejdskraft var der nok af, men der manglede byggematerialer og penge til at sætte byggeriet i gang. Hvis der skulle gang i boligbyggeriet, måtte staten træde til med økonomisk støtte, og det var der ikke råd til i det omfang, det var nødvendigt. Landbrugs- og industriprodukter kunne eksporteres og bringe indtægter til landet, det kunne boliger ikke. Derfor var det svært at afse penge nok til at støtte boligbyggeriet, som slet ikke kunne følge med efterspørgslen.

De nye lejligheder, der trods alt blev bygget, var i starten for dyre for en almindelig arbejderfamilie. Da Bellahøj, Danmarks første højhusbyggeri, stod færdigt i 1952, kostede de mindste lejligheder 300 kroner om måneden. Det svarede omtrent til 1/3 af en faglært arbejders løn før skat. Til sammenligning kunne man leje en 2-værelses lejlighed på Nørrebro for ca. 550 kr. om året og en 4-værelses for omkring 750 kr. i årlig husleje. Det var gamle lejligheder uden centralvarme og badeværelse, men med eget toilet. I de store byer var boligmassen domineret af gamle ejendomme uden bad, varmt vand og centralvarme. I de dårligste ejendomme var lejlighederne uden toilet. Her måtte beboerne enten gå i gården eller dele et toilet på bagtrappen med naboen.

På grund af den store mangel på boliger, som folk kunne betale, var boligmarkedet underlagt en stram statslig styring. Allerede i 1939 var der indført et huslejestop, der forhindrede huslejen i den gamle boligmasse i at stige. Fordelingen af lejlighederne blev også styret af det offentlige. I 1945 var der vedtaget en lov om boliganvis-

ning, der bestemte, hvordan ledige lejligheder skulle fordeles. Familier med børn stod forrest i boligkøen. Det betød i praksis, at unge uden børn ikke kunne få en lejlighed. Et nygift par, der ventede barn, kunne højst få anvist en 1 1/2-værelses lejlighed. De større lejligheder gik til familier med flere børn, men der var alt for få store lejligheder. Det var også svært for en familie med en stram økonomi at få råd til en større lejlighed, selvom de havde ret til en. Derfor var mange børnefamilier nødt til at bo i små lejligheder på to værelser.

Der kom mere gang i boligbyggeriet i slutningen af 1950'erne, men boligmanglen blev først løst for alvor i slutningen af 1960'erne, hvor flere og flere fik råd til at flytte i eget hus. I København blev boliganvisningen først nedlagt i 1971.

▽ Børn i husvildebarak. Boligmangel var ikke noget nyt i Danmark. Efter Første Verdenskrig var man nødt til at bygge husvildebarakker for at give folk uden hjem tag over hovedet. Disse barakker var dårligt isoleret og utidssvarende, men blev stadig brugt i 1950'erne til folk, der manglede et sted at bo.

(Foto: ABA)

△ Dette kolonihavehus blev brugt som helårsbolig til trods for, at det var fuldstændig uegnet. Det var utæt, dårligt isoleret og svært at holde varmt. Der var ikke wc, og vand måtte hentes ved en vandpost langt væk fra huset. Det var ikke noget særsyn at se kolonihavehuse brugt som bolig hele året. Der var simpelthen ikke andet at få, som var til at betale.

(Foto: ABA)

▽ En af de få muligheder, enlige mænd havde for at få tag over hovedet, når de ikke havde mange penge, var "Himmel-ekspressen". Det var et herberg indrettet i en række gamle togvogne.

(Foto: ABA)

▽ Tegneren Herluf Bidstrups kommentar til boligsituationen i starten af 50'erne. Nybyggeriet var for dyrt for den almindelige arbejder og løste ikke de bolig-løses situation.

Mange mennesker – lidt plads

Pladsen var trang, når en familie på 2 voksne og 3 børn boede i en ældre 2-værelses lejlighed uden badeværelse. Børnene havde det ene værelse, mens forældrene sov i stuen på en sovesofa. Børneværelset var indrettet med køjesenge og et bord med plads til legetøj. Måske var det også her, at familiens klædeskab stod.

Stuen fungerede både som spisestue, dagligstue, arbejdsværelse og soveværelse. Det var her, forældrene sov, moderen syede, strikkede og ordnede vasketøj. Og det var i stuen, at familien spiste og var sammen om aftenen. Børnene kunne sidde og læse lektier, mens faderen læste avis, og moderen ordnede noget håndarbejde. Fjernsynet kom til landet i 1951, men i de første år var det så dyrt, at de færreste havde råd. I stedet var radioen et samlingspunkt. Landskampe i fodbold, OL og andre store sportsbegivenheder blev sendt direkte i radioen og fulgt med stor interesse. Radiokrimier som "Gregory-mysteriet" og "Sivaskriget" lagde gaderne øde, når de blev sendt fredag aften. Og om søndagen kunne hele familien lytte til Ønskekoncerten Giro 413.

Køkkenet var for lille til, at familien kunne spise der. Det var som regel indrettet med gasblus eller gaskomfur, et isskab, køkkenskabe og et køkkenbord med vask og koldt vand. Her lavede moderen mad, vaskede op og ordnede lidt klatvask. I de gamle ejendomme var der ikke noget badeværelse, så familien måtte bruge køkkenet, når de skulle vaske sig, børste tænder eller ordne hår, og det var her, manden barberede sig. Varmt vand fik man ved at varme en kedel over komfuret.

Det var ikke muligt at tage bad i køkkenet. Man måtte klare sig med en "etagevask" eller gå på badeanstalt eller i svømmehallen.

Toiletterne i de gamle ejendomme lå enten i gården, ude på bagtrappen, eller også var der indrettet et "skabs-wc" i lejligheden. Det var et lille rum på ca. 1 kvadratmeter, hvor der lige var plads til wc'et og ikke andet.

De gamle lejligheder var udstyret med kakkelovn, hvor man fyrede med koks eller petroleum, hvis der var installeret en oliebrænder i kakkelovnen. Koks og petroleum var rationeret efter krigen, så der skulle spares, og der var ikke råd til at have varme på hele dagen. Om vinteren var det iskoldt, når familien skulle op om morgenen, og der skulle først tændes op, før der blev varmt.

△ Trængsel i det lille hjem. Dagligstuen var omdrejningspunkt for familiens aktiviteter i de små lejligheder.

(Foto: ABA)

▷ Typisk køkken fra 50'erne. I forgrunden til højre ses isskabet, der var en forløber for køleskabet. Der er installeret gaskomfur med ovn, så husmoderen selv kan bage. På komfuret står trykkoger, som var meget populær i 50'erne. Med en trykkoger kunne husmoderen lave maden færdig på kortere tid. Det var især aktuelt, hvis hun også havde arbejde ved siden af. Til venstre for køkkenbordet kan man se en hylde med familiens toiletsager.

(Foto: Allan Schnipper, Arbejdmuseet)

◁ Hjemlig hygge. Langt de fleste familier havde radio i 50'erne. Radioen var et af familiens samlingspunkter i hjemmet, før fjernsynet slog igennem.

(Foto: Arbejdmuseet)

Udendørs

I de gamle boligkvarterer var der ikke meget plads udendørs. Der var stor mangel på grønne områder. Baggårdene var fyldt op med baghuse til beboelse eller erhverv, cykel- og lokumsskure, skraldespande og tørrestativer. I de værste tilfælde kunne sollyset kun trænge ned ved middagstid, når solen stod højest. Det var et usundt miljø at opholde sig i, og børn i de gamle arbejderkvarterer var hårdere ramt af sygdomme end børn, der boede på landet eller i villakvarterer. Det var i baggårdene eller på gaden, at børnene var henvist til at lege. Det var forbudt at spille bold og larme i baggårdene, så ud over de dårlige pladsforhold måtte børnene slås med en sur vicevært. Konfiskerede bolde og flade lussinger hørte til dagens orden.

Til trods for de åbenlyst dårlige forhold var det først i begyndelsen af 1970'erne, at myndighederne begyndte at sanere de gamle boligkvarterer, så der kom mere lys og luft.

△ Leg og boldspil forbudt. Der var ikke meget plads til leg i de gamle arbejderkvarterer fra slutningen af 1800-tallet. Baggårdene var fyldt op med tørrestativer, gamle lokumsskure og skraldespande og var ikke et sundt sted at opholde sig.

(Foto: ABA)

Ungdomsboliger

Det var almindeligt, at børnene blev boende hjemme, indtil de blev gift. Det var ikke af lyst, men af nød. I takt med at børnene blev teenagere og gik ud af skolen, føltes pladsen endnu mere trang. Der var ikke plads til meget privatliv, og hvis man fik en kæreste, var det svært at få lidt tid for sig selv. Forældrene var nervøse for, at de

△ Leg på gaden. Når der ikke var megen plads i baggården, måtte børnene lege på gaden. Børn i børnehavealderen var ofte overladt til sig selv og ældre søskende, hvis moderen var nødt til at gå på arbejde.

(Foto: ABA)

unge skulle komme galt af sted, og hvis de gamle endelig var ude af døren, skulle man bestikke sine mindre søskende for at få dem til at gå ned i gården for at lege og for at holde mund.

Mange unge drømte om at flytte hjemmefra, men det var næsten umuligt at få en lejlighed. De unge havde kun få muligheder for at få et sted at bo. De kunne leje et værelse hos en familie, der havde et værelse tilovers, eller flytte på pensionat, hvor de skulle dele køkken og toilet med de andre beboere.

Det satte grænser for, hvor meget privatliv de kunne få. Både hos private udlejere og på pensionaterne var det som regel forbudt at have sin kæreste på besøg om natten. Og det var svært at have noget for sig selv, hvis man var så uheldig at bo til leje hos en nysgerrig familie.

Mange unge fik besked om, at de ikke måtte spille musik, eller at lyset skulle være slukket efter kl. 22.00.

Med så dårlige udsigter til at få sin egen bolig var mange villige til at gå langt for at flytte hjemmefra. Kærestepar blev gift blot for at få en lejlighed, men ægteskab var ikke en garanti for at komme frem i boligkøen. Det var ikke ualmindeligt, at unge ægtepar måtte bo hos familien – også selvom de havde fået deres første barn.

Den stramme boligregulering blev lempet i løbet af 1960'erne. I København var det først i 1971, at unge kunne få en lejlighed uden at være gift eller vente barn. De små, billige 1½-værelses lejligheder på Nørrebro og Vesterbro var meget efterspurgt af studerende, og i løbet af 1970'erne blev de to gamle arbejderkvarterer også hjemsted for unge og studerende.

Lejlighed eller eget hus?

For at løse problemet med boligmangel satsede Socialdemokratiet på, at der blev bygget almennyttige boliger i form af lejligheder. Hensigten var at skabe gode og sunde boliger til en pris, som den almindelige arbejderfamilie kunne betale. De almennyttige boligselskaber skulle ikke tjene penge på at udleje lejlighederne. Tværtimod skulle selskaberne kun opkræve en husleje, der svarede til de løbende udgifter plus et beløb til henlæggelser, der kunne bruges til at opføre nye ejendomme. Byggeriet var i starten traditionelt kvalitetsbyggeri opført i mursten, men det store behov for boliger resulterede i, at man tog nye byggemetoder i brug, og elementbyggeriet begyndte at vinde frem. Ved at fremstille halvfærdige bygningsdele i form af elementer på

en fabrik kunne man bygge flere ejendomme billigere og på kortere tid end ved det traditionelle byggeri.

Det nye byggeri var udstyret med bad og centralvarme, og boligblokkene stod så langt fra hinanden, at der var rigeligt med friarealer, men for at holde prisen nede byggede man fortsat mindre lejligheder på 2-3 værelser. I takt med at elementbyggeriet vandt frem, blev lejlighederne større, men til gengæld kom ejendommene til at virke ensformige og kedelige.

Det var endnu for dyrt for de fleste at købe eget hus. I starten af 50'erne var det svært at skaffe byggematerialer, og byggeriet af parcelhuse foregik endnu på den traditionelle facon. Drømmen om en bedre bolig gik i retning af en to- eller treværelses lejlighed i det nye sociale boligbyggeri, som skød op omkring de fleste større byer. Her var der lys og luft, og der var stor søgning på de nye lejligheder, selvom de var dyre. I slutningen af 50'erne blev der råd til at yde statsstøtte til folk, der ville være med til at bygge deres eget hus. På den måde fik flere håndværkere råd til at få et lille hus i en af de mange forstæder, der begyndte at vokse kraftigt på dette tidspunkt. Prisen på parcelhuse faldt, fordi man begyndte at bruge præfabrikerede elementer i byggeriet. I løbet af 60'erne blev forskellen i huslejen mellem en moderne lejlighed og et lille parcelhus mindre. Flere og flere valgte at få bygget deres eget hus frem for at bo i lejlighed i det sociale boligbyggeri. Efterspørgslen efter lejligheder i det sociale boligbyggeri begyndte at falde i slutningen af 60'erne, og i flere kvarterer blev det svært at finde lejere, der ville betale den fulde husleje. I stedet flyttede folk på overførselsindkomster, som fik støtte til huslejen, ind, og en social nedtur for det sociale boligbyggeri tog sin begyndelse.

Det, som startede som en smuk vision om gode og billige boliger til alle, begyndte at blive et socialt problem.

△ Tegneren Herluf Bidstrups kommentar til boligmanglen 1947.
(Illustration: Arbejdmuseet)

△ Nyt boligkompleks på Jagtvej, Nørrebro. Da ejendommen stod færdig, var der 1800 familier, der søgte om en lejlighed til 200 kr. om måneden. Lejlighederne var ikke meget større end i den gamle boligmasse, men de var med centralvarme, bad og altan og stod som noget af det bedste, en arbejderfamilie kunne opnå.
(Foto: ABA)

▽ I det nye sociale boligbyggeri, som skød op efter krigen, var der plads mellem husene til grønne områder og legepladser. Lejlighederne i det nye byggeri var ikke store – sjældent over 3 værelser – men de var udstyret med badeværelse og centralvarme.
(Foto: ABA)

△ Moderne rækkehus. Det var de færreste, der havde råd til at flytte i eget hus i 50'erne, men i takt med at byggeriet blev rationaliseret, blev husene billigere. I løbet af 1960'erne fik flere og flere arbejdere råd til eget hus. Lejlighederne i det nye byggeri blev enten for dyre eller var for små i forhold til et parcelhus, så dem, der kunne rejse en udbetaling, flyttede ud i forstæderne i deres eget hus.
(Foto: ABA)

Husholdning og forbrug i en sparetid

Sparsommelighed

Efter Anden Verdenskrig håbede de fleste, at rationeringerne snart blev ophævet, men det blev de ikke. Tværtimod var forbruget helt frem til slutningen af 1950'erne præget af varemangel og stram, statslig styring af danskernes forbrug.

Der var flere årsager til, at rationeringerne ikke kunne ophæves med det samme. Først og fremmest var der mangel på mange varer. Landbruget og industrien manglede kapital til at genoptage produktionen, og Danmarks traditionelle handelspartnere (bl.a. Storbritannien) var ramt af den økonomiske nedtur, krigen havde efterladt det meste af Europa i.

En anden grund til, at rationeringerne fortsatte, var landets valutakrise. Danmark havde ikke de råvarer, som skulle bruges i industriproduktionen, og derfor måtte de importeres. Råvarerne skulle betales i hård valuta i form af US \$ eller engelske pund, og netop hård valuta var en mangelvare i Danmark. For at få fat i hård valuta måtte landet producere varer til eksport. Danmark var først og fremmest et landbrugsland, og den største eksportvare var landbrugsprodukter (bacon og smør), som især gik til det britiske marked. De engelske pund, der blev tjent på denne handel, skulle først og fremmest bruges til at købe råvarer, maskiner og fødevarer til landbruget og industrien. Pengene skulle ikke bruges til at importere forbrugsvarer som kaffe, kakao, tekstiler, biler eller eksotiske frugter som appelsiner og bananer.

Det var ikke kun importvarer, der var ramt af rationering. Selvom Danmark var et landbrugsland, var der rationering på smørret helt frem til 1950. Det skyldtes, at smør var en af landets vigtigste eksportvarer. Et kg smør indbragte omkring 5 kr. i udenlandsk valuta på eksportmarkedet. Og det var vigtigere for landets økonomi at tjene penge, end at danskerne fik smør på brødet. Det var meget upopulært, og den socialdemokratiske regering blev væltet i 1950, fordi den ikke ville frigive smørret. Da en ny borgerlig regering trådte til, var en af

dens første gerninger at ophæve rationeringen på smør. Rationeringerne ramte de danske familier hårdest i 1940'erne, hvor dagligvarer som smør, kød, flæsk, pålæg og brød var rationeret. Det samme gjaldt importvarer som kaffe, te og kakao. Derudover var tøj og tekstiler, sko, el, koks og benzin også rationeret. Rationeringerne skulle først og fremmest begrænse og kontrollere forbruget, men de havde også et socialt formål; de sikrede, at alle uanset samfundslag fik deres del af varerne. Sammen med rationeringerne var der indført maksimalpriser for de rationerede varer. Det var for at undgå, at priserne på vigtige dagligvarer skulle stige for meget.

Standard Baby Udstyr

For at købe Standard Baby Udstyr skal man have særlige Rationeringskort. Hvordan får man disse Kort?

2 Månedes forfødsel ventes, tænk man en Begæring på Suge- eller Fødselskortet. Når den er udfyldt og afleveret af Dens Læge eller Julemidter, afleveres den igen samme Sted, og efter nogle Dages Forløb får Du Månedsløn om at Rationeringskort til standardværet Spædbarns-Udstyr ligger klar til Afhentning. Når De indsender kortene til os i Landstidets Byrå, er De sikret på at få den bedste mulige Kvalitet, der kan fremskaffes.

Nr. 6001. Navlebind. Pris pr. Stk. ... 0.30

Nr. 6005. Bte i god kvalitet. pr. Stk. ... 1.00

Nr. 6002. Interlock Undertrøje uden Armer. Enkelt Kvalitet i god kvalitet. Pryntelig Standings. Svart Lilla og Grøn. Pris pr. Stk. ... 1.10

Nr. 6003. Skjorte af blødt Bomuld. i god Fagun. Pr. Stk. ... 1.10

Nr. 6006. Strikkede Bomulds i god Fagun. Pris pr. Stk. ... 0.95

Nr. 6004. Trøje med lang Armer. Interlockvævet Bomuldstrøje med god Standings. Pris pr. Stk. ... 1.30

Nr. 6007. Hvide Undertrøje i god Kvalitet. Enkelt Kvalitet. Pris pr. Stk. ... 0.65

Nr. 6008. Hvid Trøje i god Kvalitet. Enkelt Kvalitet. Pris pr. Stk. ... 0.65

Nr. 6009. Fløstelstrømpe i god Kvalitet. Pris pr. Stk. ... 1.70

Nr. 6010. Læns af hvid Kvindelig Kvalitet. Bomuld. Pris pr. Stk. ... 2.90

Nr. 6011. Dyrerock af hvidt Bomuldskul. Pris pr. Stk. ... 1.40

BABYDYNE se Side 12

dertrøje med Kantenmer. vært Bomulds-Normal. Pans Hals og Rygstrømpe. Følsom Alder. 6 År 8 År 10 År 4.05 4.50 4.70 12 År 14 År 5.15 6.35

klæder værende til Tøjstykke. Elastic 12 År 14 År 16 År 18 År 20 År 2.35 2.70 3.35 4.25 4.50

Nr. 5905. Eng. Sportsstrømpe. Eng. st. Kvalitet af Lsd med Bomuld i en god mel-løngtra Fæve. Praktisk Strømpe til Børns Fødder og Udrage. Pans i følgende Fødder: 12 cm 15 cm 20 cm 22 cm 24 cm 2.15 2.25 2.35 2.40 2.50

Nr. 6171. Drøngeskjorte af Pansel. En Bomuldsstrømpe i god Fagun med en rigtig Herreskjorte med fast Flip og Turtleneck. I forskellige Fæver og Størrelser til: 6 År 8 År 10 År 12 År 14 År 16 År 18 År 2.05 2.15 2.25 2.35 2.45 2.55

Nr. 6175. Lakseløst Bomuld. Undertrøje i god Fagun med korte Ben, elastisk Strømpe og Værd i Tøjstykke. Pans til Alder: 6 År 8 År 10 År 12 År 14 År 16 År 18 År 2.05 2.15 2.25 2.35 2.45 2.55

Nr. 6176. Korselet af ren Bomuld. Enkelt Kvalitet i god Fagun med lange Ben, elastisk Strømpe og Værd i Tøjstykke. Pans til Alder: 6 År 8 År 10 År 12 År 14 År 16 År 18 År 2.05 2.15 2.25 2.35 2.45 2.55

Nr. 5906. Kvindelig Strømpe i god Fagun med en rigtig Herreskjorte med fast Flip og Turtleneck. I forskellige Fæver og Størrelser til: 6 År 8 År 10 År 12 År 14 År 16 År 18 År 2.05 2.15 2.25 2.35 2.45 2.55

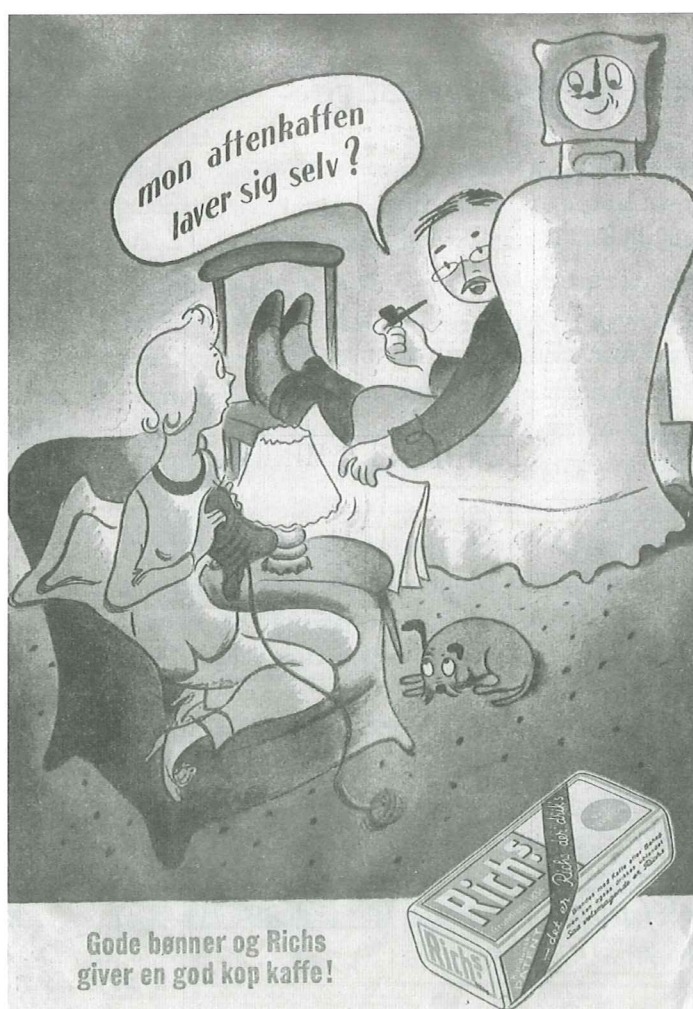
△ Uddeling af rationeringsmærker 1949. Mærkerne blev uddelt forskellige steder, bl.a. på postkontorerne, hvor folk kunne møde op på bestemte dage og få dem udliveret.

(Foto: ABA)

▷ Danskerne havde vænnet sig til at drikke erstatningskaffe under krigen, og da kaffen kom i handelen igen, var den først rationeret og dyr for de fleste. Derfor fortsatte mange med at komme kaffeerstatning som "Richs" og "Danmarks" i den rigtige kaffe. Fabrikkerne foretrak at kalde deres produkt for kaffe-tilsætning.

◁ I de første 4 år efter krigen var der rationeringer på det meste tøj og tekstiler. Dynevår og lagner kunne kun købes, hvis man fik en købstilladelse fra det lokale rationeringskontor. Vordende mødre skulle have en attest hos lægen eller jordemoderen for at få lov til at købe babytøj. Almindeligt tøj kunne købes mod, at kunden afleverede et bestemt antal tøjmærker.

I Daells Varehus' katalog fra 1947 kan man se, hvor mange tøjmærker der skulle bruges til de forskellige varer.

I takt med at rationeringerne blev ophævet, forsvandt maksimalpriserne også. Det betød, at priserne steg. Da kødrationeringerne stoppede i 1949, steg kødpriserne med 50%, så mange småårsfolk måtte fortsætte med kødløse dage, hvor den stod på selleribøf og brasekartofler. I 1952 blev rationeringerne på sukker og kaffe ophævet, og det var slut med de forhadte rationeringsmærker.

Told, skat og afgifter

Helt frem til slutningen af 1950'erne måtte landets skiftende regeringer begrænse danskernes forbrug. Ud over de upopulære rationeringer hævdede staten skatter og afgifter på forskellige luksusvarer for at begrænse forbruget. Der blev også lagt ekstra told og kvoter på mange importerede varer. Enkelte varer, f.eks. biler, krævede en særlig importtilladelse, og der blev først åbnet for import af bananer i 1952. Danskernes forbrug blev styret med hård hånd af Varedirektoratet, der holdt øje med, hvilke varer der blev importeret, for at forbruget ikke løb løbsk.

Film og grænsehandel

Den stramme styring af importen ramte også biograferne. De store amerikanske film var for dyre at importere, fordi de amerikanske filmselskaber krævede en høj pris, og fordi de var pålagt en høj forlystelsesaftag. De kom først til Danmark i slutningen af 50'erne. Filmen *Borte med Blæsten* var lavet i 1938, men den kom først til de danske biografer i 1958. Filmen havde premiere i Sverige allerede i 1941, og efter krigen kom der en livlig trafik over Øresund med danskere, der ville se filmen. Færgeruterne mellem Sverige og Danmark nød godt af grænsehandelen og danskernes trang til at se de store amerikanske film. Ruten mellem Tuborg Havn og Landskrona hed *Scarlett Line*, opkaldt efter Scarlett O'Hara, den kvindelige hovedperson i *Borte med Blæsten*.

I Sverige kunne man også købe kaffe, chokolade, sukker, mandler og andre varer billigere end i Danmark, og på færgerne blev der solgt toldfri cigaretter, øl, vin og spiritus. Det blev en hel folkeforlystelse at sejle over Øresund, og man kunne tage turen flere gange i træk for at få tid til at nyde en frokost om bord med toldfri øl og snaps.

Transport

Bilen er de fleste danskeres foretrukne transportmiddel. Der findes ca. 1,7 millioner personbiler i Danmark i dag. Det svarer til ca. 3 personer pr. bil. Sådan var det ikke for 50 år siden. I 1950 var der 1 personbil for hver 28 danskere, og de mest brugte transportmidler var cykel, bus, tog og sporvogn. Biler var som så mange andre importvarer underlagt importrestriktioner og pålagt en stor afgift. Det krævede en særlig importtilladelse at få lov til at købe en bil, og frem til 1952 var det især læger, handelsrejsende og andre erhvervsdrivende, der fik lov til at importere en ny bil. Hvis man ikke havde en købstilladelse, blev der lagt en "dollarpræmiering" oveni, så bilen blev ca. 40% dyrere. Bilkørsel var pålagt en række begrænsninger i de første år efter krigen. Det krævede tilladelse at køre frit rundt i hele landet. Normalt måtte man kun køre i sit lokalområde og til og fra arbejde. I 1949 fik alle bilister dog lov til at køre rundt i hele landet i tre uger en gang om året, og i 1950 blev rationeringen på benzin ophævet.

Selvom bilkørsel blev frigivet, var bilerne stadig pålagt høje afgifter. I 1956 kostede en Folkevogn 15.000 kr. En Fiat 500, som var en af de mindste biler, kostede samme år ca. 10.000 kr. Det svarede omtrent til en faglært arbejders løn, og det varede endnu nogle år, før bilen blev hvermandseje.

Til gengæld var knallerten meget populær. Den var forholdsvis billig og var til at betale. Knallerten blev det første motoriserede køretøj i mange familier, og den blev både brugt sommer og vinter til at køre på arbejde på. Om vinteren, når det var koldest, kunne man stoppe et par aviser ind på maven for at undgå træk. De første knallerter var i virkeligheden en kraftig cykel med en motor monteret på bagagebæreren, og de fik hurtigt øgenavnet "en røvsliber".

Den daglige husholdning — husmoderens ansvar

Den ideelle familie bestod af far, mor og 2-3 børn. Faderen passede sit arbejde og forsørgede familien. Den daglige husholdning var husmoderens ansvar. Hun sørgede for børnepasning, madlavning, rengøring og tøjvask.

De huslige pligter var langt mere tidskrævende end i dag. Der var ikke noget, der hed færdigretter, dybfryser eller mikrobølgeovn. Tøjvask foregik med håndkraft og

▷ Biler var en luksus, de færreste kunne tillade sig i 50'erne. De var dyre på grund af de høje afgifter. Man skulle desuden have en købstilladelse, hvis prisen ikke skulle stige med ca. 50%. I dag koster en mellemstor bil en årsløn, ligesom den gang, men i dag har de fleste familier to indtægter, og man tjener væsentligt mere i dag, så der er råd til mere end det allermost nødvendige. Reklamen er fra Husmoderens Blad 1956, så bilhandlerne forsøgte også at appellere til kvinderne.

Vanguard junr.

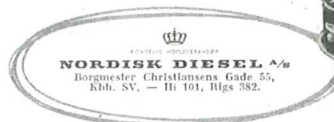
- bilen for alle ...

Den nye Vanguard junr. har det hele ... en overlegen, økonomisk motor, masser af plads, smukke linier, indvendig elegance med fineste klædebetræk. Det er bilen i kontinental udførelse og europæisk smag, bilen for enhver der kræver kvalitet til en fornuftig pris - bilen hele familien bliver dus med.

Vanguard junr. leveres med 12 måneders garanti.

Kr. 15.100 på dollarpræmiering kr. 11.050. — på købstilladelse.

Bygget i Danmark.

▽ Frederikssundsvej i København i 50'ernes begyndelse. Få og gamle biler præger gadebilledet. Der er masser af plads til både vejtræer, sporvogne og cyklister. (Foto: ABA)

vaskebræt nede i vaskekælderen, hvor også gruekedelen stod. Hvis man var heldig at bo i et moderne byggeri med vaskeri, var det nemmere, men vaskemaskinerne var halvautomatiske, hvor man selv skulle skifte vand og vride tøjet. Det var ikke almindeligt at have sin egen vaskemaskine.

Med 2-3 børn og kun en indtægt i familien var pengene små. Derfor brugte husmoderen også meget tid på at sy, strikke og reparere tøj. Når der var slidt hul i strømperne, måtte hun stoppe dem. Der var ikke råd til at smide dem ud. På samme måde blev tøjet lappet, når der kom et hul. Børnenes tøj var som regel købt lidt for stort, så de kunne vokse i det. Efterhånden som børnene blev større, blev bukserne lagt ned, så de passede i længden. De mindre søskende fik de større børns tøj, når det var blevet for småt, og forældrenes tøj kunne syes om til børnetøj, når det var blevet for slidt.

Så der var altid noget at gøre for en husmor.

Indkøb og madlavning

Frem til slutningen af 50'erne havde de færreste råd til et køleskab. De fleste måtte klare sig med et isskab, som var et lille isoleret skab, hvor der lå en isblok til at holde varerne kolde.

Isblokken blev hentet i det lokale ismejeri og kunne højst holde et par dage. Nedkølingen i et isskab var ikke så god som i et køleskab, og madvarerne blev let fordærvede, hvis de lå for længe. Så der blev købt ind flere gange om ugen for at have friske madvarer.

De daglige indkøb foregik hos de lokale handlende. Kød og pålæg hos slagteren, grøntsager og frugt hos grønthandleren, fisk hos fiskehandleren, mælk, ost og smør i ismejeriet og mel, gryn, konserver, kaffe osv. hos købmanden. Det tog tid at handle ind i de små butikker. Det første supermarked åbnede allerede i 1949, efter amerikansk forbillede selvfølgelig. Det var hurtigere at handle ind i et supermarked, men så længe husmødrene ikke havde køleskab, var det ikke muligt at handle stort ind, som vi kender det i dag.

Det krævede god planlægning at lave mad. Der måtte helst ikke gå noget til spilde, og middagsmad, der var tilovers, kunne ikke gemmes i fryseren. Husmoderen lavede en kostplan for en uge ad gangen, hvor rester fra den ene dag blev brugt som pålæg eller indgik som en del af middagsmaden den følgende dag. Kød var rationeret eller dyrt, og for at få det til at slå til måtte husmoderen være opfindsom. Hun kunne komme havregryn eller mosede kartofler i frikadellefarsen, eller rati-

onere frikadellen eller hakkebøffen, så der kun var én til hver. Indmad som hjerte og lever var forholdsvis billigt og blev serveret i mange hjem.

Mange familier havde en fast grøddag eller fik vegetarmad flere gange om ugen, fordi der ikke var råd til kød på bordet hver dag.

Husmoderproblemet

I 1950'erne blev der sat meget fokus på kvindernes arbejdsopgaver i hjemmet. Baggrunden var, at flere og flere gifte kvinder begyndte at komme ud på arbejdsmarkedet, og det blev svært at få tiden til at slå til, når både arbejde, børn, mand og hus skulle passes. Manden kunne selvfølgelig hjælpe til med opvasken og gå til hænde i hjemmet, men ansvaret for, at familien havde rent tøj, et pænt hjem, og at aftensmaden stod på bordet, var fortsat kvindens. Selvom husmoderen fik udearbejde og skulle løbe endnu stærkere for at nå det hele, var det ikke på tale at diskutere arbejdsdeling og ligestilling i hjemmet.

Det gjaldt i stedet om at gøre husmoderens arbejde nemmere og mere rationelt, så der både var tid til udearbejde og hjemmearbejde og tid til at pusle om familien. Der blev skrevet tykke bøger om rationel, moderne husførelse, hvor husmoderen kunne få gode råd om planlægning af dagens opgaver. Køkkenet skulle indrettes bedre, så husmoderen ikke spildte tid og kræfter på unødvendige bevægelser, når hun lavede mad, akkurat som man rationaliserede i industrien. Og så regnede man med, at moderne husholdningsmaskiner som køleskab, vaskemaskine, opvaskemaskine osv. ville gøre husarbejdet til en leg. De moderne maskiner hjalp bare ikke på problemet. Kravene til kvinderne på arbejdsmarkedet blev stadig større, uden at mændene tog mere del i husarbejdet, og de udearbejdende hustruer fik lov at løbe stærkt i lang tid endnu. Til gengæld blev der råd til mere i familien. Når konen i huset også tjente penge, fik familien råd til et køleskab, en sommerferie i udlandet eller måske et fjernsyn eller en lille bil. Den materielle velstand, mange familier oplevede i slutningen af 50'erne, skyldtes ikke mindst, at husmoderen påtog sig dobbeltarbejde.

△ Husmor på indkøb i moderne supermarked. Det var noget helt nyt, at kunderne selv tog varerne ned fra hylderne, og at man kunne købe både kød, mælk, grøntsager osv. i samme butik. Det sparede tid, men supermarkederne slog først igennem, da køleskabet blev hvermandseje. (Foto: ABA)

△ De huslige gøremål skulle helst være overstået, når manden kom hjem fra arbejde, så hustruen kunne koncentrere sig om ham og familien. (Reklame fra et dameblad 1959).

Tænker De på køleskab, bør De se BOSCH

der er så lækkert og velindrettet, som man overhovedet kan ønske det - dejligt rummeligt med pladsen udnyttet til sidste centimeter både i skab og dør.

Nu kan jeg købe ind til en uge ad gangen og er altid forberedt, hvis der kommer uventede gæster.

- og det er billigt i drift - nemlig ikke mere end ca. 2 kr. pr. md. ved en kilowattpris på 12 øre.

BOSCH KØLESKAB

125 S med kompressor

køler hurtigere og billigere. Garantitiden 5 år siger Dem, at det er et køleskab, hvis driftssikkerhed man kan stole på - et ægte BOSCH produkt.

Pris kr. 1950. BOSCH køleskab leveres i 6 modeller i størrelser fra 110 l til 215 l. Tal med Døres isenkræmmer eller installatør - eller forlang brochure eller nærmere oplysninger hos

A/S MAGNETO - Jagtvej 155 København N.
Telefon Ægir 4601

△ Der blev reklameret ivrigt for de nye køleskabe, som fabrikkerne ganske rigtigt hævdede var mere hygiejniske end de gamle isskabe og tidsbesparende. Men folk med et stramt budget fik først råd til et i slutningen af 50'erne, selvom det stod højt på mange familiers ønskeseddel. (Annonce fra Husmoderens Blad 1956)

Ferie og fritid

Det er et åbent spørgsmål, om danskerne havde mere fritid i 1950'erne end i dag. Arbejdstiden var længere, ferierne kortere og pengene færre end i dag. Til gengæld føler folk sig mere stressede i dag end nogensinde før, og de fleste familier er afhængige af, at begge forældre arbejder. I 50'erne kunne en familie klare sig med en indtægt, men så måtte den hjemmegående husmor også gøre en stor indsats for at få pengene til at slå til, og der var ikke ret meget overskud til ferier og fritidsforhold. Fritiden måtte helst ikke koste for meget, og der var ikke så mange fritidstilbud som i dag.

I biografen

Fjernsynet er noget af det, danskerne bruger mest fritid på i dag. Vi ser i gennemsnit 2,5 timer hver dag. Sådan var det ikke i 50'erne. Da dansk fjernsyn begyndte at sende i 1951, var det 1 time om dagen 3 dage om ugen. Et fjernsyn kostede over 3000 kr. i 1951, og det svarede til en halv årsløn for en arbejder. Så med meget få udsendelser og meget dyre tv-apparater gik der mange år, før fjernsynet slog igennem. Først i 1957 begyndte fjernsynet at blive udbredt. Det var noget af en begivenhed, når en familie fik fjernsyn. Venner og bekendte blev inviteret hjem for at se det nye vidunder, og det blev betragtet som et statussymbol på linie med en bil. For at få råd til et fjernsyn købte mange på afbetaling. Det var noget nyt og i strid med almindelig god fornuft, der sagde, at man skulle have pengene, før man brugte dem.

Biograferne havde gode tider i 50'erne. Selvom de største amerikanske film ikke kom til landet, var folks lyst til at se film stor, og det nød den danske filmindustri godt af. Biograferne havde deres storhedstid i 50'erne. Frem til slutningen af 50'erne blev der solgt mellem 50 og 60 millioner biografbilletter om året, og

hver en forstad, bydel og provinsby havde deres biografer. Der var en bølge af film med et socialt indhold, der tog problemer som abort, ungdommen og arbejdsløshed op, men det var de rene underholdningsfilm som *Far til Fire* og Morten Korch-filmene, der havde det største publikum. Den første Morten Korch-film, *De røde heste*, blev set af over 2,3 mio. mennesker. Det var uskyldig underholdning, som var for hele familien og fik folk til at glemme hverdagens trængsler for en stund. For mange børn var ugens højdepunkt forestillingen søndag eftermiddag, hvor der blev vist cowboyfilm. I slutningen af 50'erne fik biograferne for alvor konkurrence fra fjernsynet, og salget af biografbilletter faldt drastisk til 44 millioner stk. i 1960. Udviklingen er fortsat, og i 2000 blev der solgt ca. 10,5 millioner biografbilletter.

Sport

Fodbold var ligesom i dag meget populært, både som spiller og som tilskuer. Det var ikke kun landsholdet, der trak, kampe i første division og i de mindre rækker havde også et stort publikum. Til de største kampe var der ofte udsolgt, og det var ikke kun far og søn, der gik til fodbold. Det var en familiefornøjelse.

Seksdagesløb og boksning var også populære sportsgrene, men her bestod publikum overvejende af voksne. Seksdagesløbene var en skønsm blanding af sport, underholdning og værtshus, og det var ikke velegnet for hele familien.

▷ Kø foran Trianglens Biograf på Østerbro. Filmen, folk skal ind og se, er Mosekongen, som var en af de populære Morten Korch-film.
(Foto: ABA)

▽ Sport på arbejdspladsen. Det hele handlede ikke om arbejde, lønkamp og konflikter. På mange virksomheder fandtes der lokale idrætssklubber, som var organiseret i Dansk Arbejder Idrætsforbund (DAI). Her er det på skibsværftet B&W, hvor idrætsforeningen har fået en ny håndboldbane, som netop er blevet indviet med en kamp mod Politiets idrætsforening, som i øvrigt vandt kampen 8-6. På B&W bakkede ledelsen op om de ansattes sportsaktiviteter og stillede en håndboldbane til rådighed. Der blev spillet håndbold uden for arbejdstiden. Det vil sige også i frokostpausen, som var på en time. Spillerne måtte så indtage deres frokost på værkstederne. Idræt var en sund interesse, der samlede de ansatte. Alligevel glemte man ikke, hvor man hørte til. Arbejderne og funktionærerne havde hver deres klub på B&W.
(Foto: ABA)

△ I 50'erne var der væsentligt flere biografer end i dag, men konkurrencen fra tv betød, at mange biografer måtte lukke. Folk begyndte at blive hjemme for at se tv fremfor at gå i byen og møde andre.

Ud i det grønne

Indtil 1957 var arbejdstiden på 48 timer om ugen. Det vil sige, at lørdag også var arbejdsdag, og søndag var familiens eneste fælles fridag. Den brugte mange til en udflugt med madpakke eller i kolonihavehuset. Ferien var heller ikke så lang som i dag; frem til 1953 var den på to uger, og fra 1954 på 3 uger. Det var de færreste, der havde råd til at rejse til udlandet, så ferien blev som regel holdt i Danmark. Man kunne tage på camping, vandrehjem eller leje sig ind hos en familie på landet. Sommerhus og charterferier var endnu ikke hvermandseje.

Skoleferien var lang, og mange børn fra storbyerne blev sendt på ferie hos en familie på landet. Det var en god anledning til at komme væk fra de usunde baggårde og ud på landet for at få frisk luft og god mad. Mange børn vendte tilbage til den samme gård år efter år og udviklede nære venskaber med deres sommerfamilier. Der gik også en strøm den anden vej, hvor børn fra provinsen kom til København for at opleve hovedstadens mange kulturelle tilbud.

△ Danmark var cyklisternes land, og det var naturligt at tage cyklen, når familien skulle på udflugt i det grønne.
(Foto: ABA)

Kolonihaven – sommerbolig og spisekammer

Kolonihaver var billige og populære. Når man boede i en lille lejlighed inde i byen, var kolonihaven et fristed, hvor der var lys og frisk luft. Og selvom huset ikke var ret stort, flyttede mange familier ud i deres kolonihavehus om foråret og boede der, til børnene skulle starte i skole efter sommerferien. Der var hverken indlagt vand eller toilet, men sammenlignet med de trange forhold inde i byen var det en befrielse at tilbringe sommeren ude i det åbne landskab. Kolonihaverne har deres oprindelse tilbage i slutningen af 1800-tallet. Her blev der oprettet nyttehaver til arbejderne, så de kunne dyrke frugt og grøntsager som supplement til den daglige husholdning. I 50'erne var de frugter og grøntsager, der blev dyrket i kolonihaven, stadig en vigtig del af den daglige husholdning. Om efteråret, når årets udbytte var plukket, blev der henkogt og syltet i mange hjem, så der var frugt og marmelade til vinteren.

▽ Campingpladsen ved Bellahøj, København 1957. Det var populært at tage på camping, fordi det var billigt, og fordi man mødte nye mennesker.
(Foto: ABA)

▷ Frisk luft og god mad. Mange arbejderbørn fra stenbroen havde stor glæde af at komme på bondegårdsferie. De fik masser af frisk luft og som regel også bedre mad, end de var vant til hjemmefra. Og så stiftede de bekendtskab med gårdens dyr – sikkert til glæde for begge parter. Nogle gange var forholdet mellem ferieborn og værtsfamilien så godt, at de kom igen år efter år.

(Foto: ABA)

▷ Forårsklargøring. Kolonihaven kombinerede det fornøjelige med det praktiske. Mange familier fik et værdifuldt tilskud til husholdningen ved at dyrke frugt, bær og grøntsager i kolonihaven.

(Foto: ABA)

▷ Af sted på ferie. En mor siger farvel til sin søn, inden toget kører. Det var svært for børnene at få tiden til at gå i sommerferien, hvis familien boede i byen, og forældrene ikke havde råd til at holde ferie. Mange børn fra byen blev sendt på bondegårdsferie om sommeren. De fik en seddel hængt om halsen med navn, adresse og bestemmelsessted, når de skulle af sted med toget.

(Foto: ABA)

Ferie og fritid i fagbevægelsens skød

Fagbevægelsen sørgede ikke kun for at forhandle løn- og arbejdsforhold. Den sørgede også for en lang række meningsfulde tilbud til arbejderne i deres fritid. Første maj var også arbejderne internationale kampdag i 50'erne, og selvom dagen var tænkt som en markering af arbejderne sammenhold med taler og demonstrationer, var det også en festdag, som man så frem til.

Fagbevægelsen stod bag en lang række organisationer, som arbejderne kunne bruge deres fritid på.

Der var De Unges Idræt (DUI), som var fagbevægelsens alternativ til spejderbevægelsen. Under mottoet Orden Solidaritet Venskab tilbød DUI stort set de samme aktiviteter for børn og unge som spejderne, bare

uden det kristne ideologi, som lå til grund for de andre spejderbevægelser. For de unge var der desuden mulighed for at melde sig ind i Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, DSU, og de voksne kunne melde sig til studiekredse om alt fra kunst til forhandlingsteknik i Arbejdernes Læseselskab. Også inden for sportens verden kunne arbejderne dyrke idræt i Dansk Arbejderidræts Forbund.

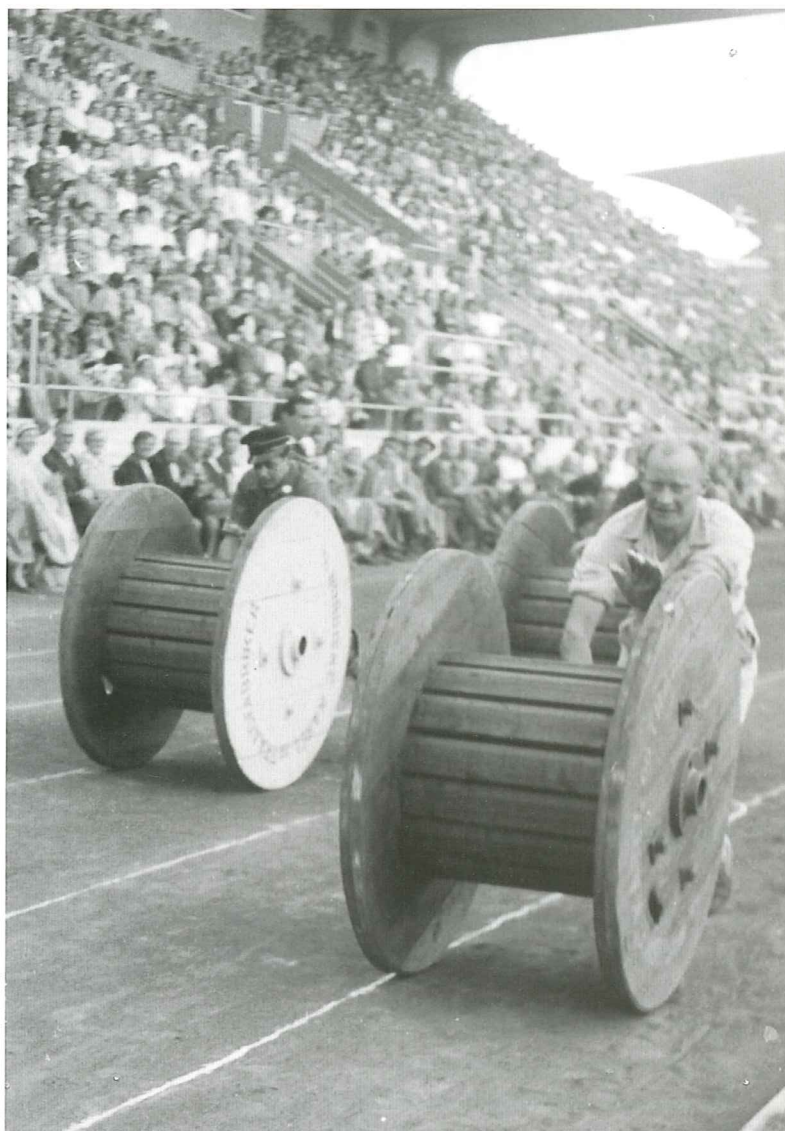
I ferien kunne arbejderne tage på arbejderhøjskole eller leje en hytte i en af de feriebyer, som Dansk Folkeferie havde oprettet siden 1938. Her kunne de bo billigt og dyrke fællesskabet med ligesindede.

Baggrunden for, at fagbevægelsen havde så mange fritidstilbud, var at sikre arbejderbefolkningen sunde interesser, så fritiden ikke gik med passivt driveri, værtshuse, dårlige bøger og ligegyldige film.

▷ Stafetløb med kabeltrommer ved fagenes fest 1955. Fagenes fest blev arrangeret af Arbejdernes Fællesorganisation og var et velgørenhedsarrangement til fordel for Børnenes Kontor. Det var arbejdere fra forskellige virksomheder, der konkurrerede i tovtrækning eller stafetløb, hvor deltagerne skulle løbe af sted med deres værktøj eller lignende. Dykkere løb i dykkerdragt, strømpearbejdere skulle skifte strømper undervejs, malere løb på stiger osv. Fagenes fest foregik på stadione landet over og var en rigtig familiebegivenhed, der trak mange tilskuere.

(Foto: ABA)

◁ Første maj 1950. Første maj er arbejdernes internationale kampdag. I 1950'erne blev dagen fejret med store fantasifulde optog, politiske taler og fest. I København samledes man i Fælledparken, men også i provinsen spillede første maj en vigtig rolle for arbejderbefolkningen.

(Foto: ABA)

▷ Dansk Folkeferies hytter var et godt tilbud til dem, der ikke ejede et sommerhus, og det var de fleste. Dansk Folkeferie blev grundlagt af fagforeningen i 1938 i forbindelse med vedtagelsen af ferieloven, der gav danske lønmodtagere ret til 2 ugers ferie. Formålet var at lave feriebyer og hoteller, hvor de danske arbejdere kunne holde ferie til en rimelig pris.

(Foto: ABA)

Farlig ungdom

En ny generation

Gennem tiderne har familiens betydning fulgt samfundsudviklingen. I det traditionelle bondesamfund var hele familien med til at drive landbruget. På en gård havde børn og voksne faste arbejdsopgaver. Gården var både familiens hjem og arbejdsplads.

Familiens rolle begyndte at ændre sig, da industrialiseringen tog fart i slutningen af 1800-tallet. Folk, der ikke kunne finde arbejde på landet, flyttede til storbyerne for at søge arbejde i de nye industrier. De blev arbejdere, som måtte tjene til dagen og vejen ved at arbejde for andre i modsætning til gårdmandsfamilien, der arbejdede for sig selv.

Arbejderfamilien var ofte afhængig af, at børnene også tjente penge, ellers var der ikke råd til mad og husleje. Helt op i 1930'erne var mange familier afhængige af, at børnene også tjente penge, men efter Anden Verdenskrig var flertallet af arbejderfamilierne ikke længere afhængige af børnenes indtægt. Til trods for besættelse og krise steg levestandarden støt og roligt. Det gav grobund for en generation af unge, som tjente deres egne penge, og som ikke behøvede at lægge hele lønnen derhjemme. De unge blev forbrugere, og i 1950'erne begyndte de unge for første gang at markere sig med deres egen kultur. De unge fik deres egen musik og tøjstil, og producenterne var ikke sene til at tilbyde de unge det, de gerne ville have.

Ungdomsproblemet

Ungdommen har til alle tider skabt bekymring i de ældres generation. Før Anden Verdenskrig spillede en lang række ungdomsorganisationer en vigtig rolle for ungdommens dannelse. Det var foreninger som spejderbevægelsen, kristelige foreninger, politiske ungdomsforeninger og sportsklubber. De var i høj grad præget af de voksnes normer og idealer og havde til hensigt at forme og opdrage de unge til voksenlivet.

Under Anden Verdenskrig begyndte samfundet at miste sit greb om de unge, og ungdomskriminaliteten steg. Kriminaliteten voksede især efter 1943, hvor det danske politi blev interneret, og der ikke var nogen egentlig ordensmagt længere.

Efter krigen faldt kriminaliteten hurtigt, men de voksne så med stigende bekymring på ungdommens opførsel. De traditionelle ungdomsorganisationer var ved at miste taget i de unge, og i 40'erne og 50'erne blev der oprettet en lang række nye ungdomsklubber. Formålet med ungdomsklubberne var at holde de unge fra at hænge på gadehjørnerne og forhindre dem i at komme ind i en kriminel løbebane. I ungdomsklubberne tilbød man de unge gode fritidsinteresser og holdt øje med dem samtidig. I 1952 startede Politiets Ungdomsklubber (PUK) som et forsøg på at holde de unge væk fra gadelivet og forebygge ungdomskriminalitet.

Ungdommen gjorde ellers ikke megen væsen af sig i begyndelsen af 50'erne. Men noget var på vej. De unge var så småt begyndt at råde over deres egne penge, og de begyndte at få deres egen tøjstil og musiksmag, der var forskellig fra forældrenes. Inspirationen kom selvfølgelig fra USA, hvor udviklingen gik stærkt, og den materielle velstand var i kraftig vækst.

De fleste unge boede hjemme hos deres forældre. Her var de nødt til at dele værelse med mindre søskende, og der var ikke plads til lidt privatliv med deres kæreste eller venner. Faderen var familiens autoritære overhoved, som de måtte rette sig efter. I skolen eller på arbejdspladsen var de også underlagt lærerens eller mesterens kontrol. Hvis de unge skulle være sammen på deres egne præmisser, foregik det på gaden, i biografen eller på kaffebar, og i det små begyndte der at forme sig en ungdomskultur, der ikke blot var en opdragelse til voksenlivet.

△ Vi ses ude på gaden. Når der ikke var meget plads i de små lejligheder, mødtes de unge på gaden. Det skabte bekymring blandt forældrene, som frygtede, at deres børn skulle komme ud i noget snavs. (Foto: ABA)

▷ I starten af 50'erne var der ikke nogen egentlig ungdomsmode. Tøj til unge piger var tækeligt og ikke særlig smart. Det lå tæt op ad den "voksne" damemode. Tegningen er fra Daells Varehus' forårskatalog 1947.

Nr. 2207. Nydelig Nederdel i svær Kvalitet i ren Uld, syet i en klædelig og velsiddende Facon med god Vidde. For- og Bagbreds indsat paa skraa, hvilket giver en fiks og klædelig Virkning. Føres i en pæn blaa-graa Farve i Størrelserne 42-44-46. Forlang Størrelse. Pris **38.50**

Hertil kræves 4 Mærker

DAELLS

Læderjakkerne — de første oprørere

Læderjakkerne var den gruppe unge, som fik størst opmærksomhed. Læderjakkerne fik deres navn efter den jakke, de bar, når de kørte rundt på deres motorcykler. Det var ikke en særlig velorganiseret gruppe med et formuleret mål. Det var en flok unge, som kunne lide at køre på motorcykel og have gang i den. Der var både fest og ballade, når de var samlet. Gruppen bestod især af unge mænd fra arbejderhjem, der gjorde op med deres forældres kedsommelige liv og faderens autoritet.

Læderjakkerne hentede inspiration og forbilleder i den amerikanske ungdomskultur. Der var især to ungdomsfilm, som spillede en afgørende rolle. Det var filmene *Vild ungdom* med Marlon Brando i hovedrollen som leder af en motorcykelbande og *Vildt blod* med James Dean.

Da *Vild Ungdom* fik premiere i de danske biografer i 1955, vakte den stor opsigt. Hovedpersonen Johnny var i konflikt med sig selv og sin far. Han gjorde oprør mod sin far ved at være leder af en motorcykelbande. Han blev forbillede for flere unge mænd, som kunne nikke genkendende til hans situation.

I *Vildt blod* spiller James Dean en ung mand, der får afløb for sin vrede ved at køre dødsførsel med biler, der køres mod en afgrund. I begge film vender de unge mænd deres vrede mod deres fædre, som ikke forstår dem, og som står for et kedeligt og forudsigeligt liv.

Trangen til at få luft under vingerne var stor. Dem, der havde råd, købte en motorcykel, de andre måtte nøjes med en knallert. Marlon Brando var en ny og mere konfliktfyldt rollemodel for ungdommen end de retlinede unge danske filmhelte i Morten Korch-filmene og *Far til Fire*.

James Dean døde i et biluheld kort efter indspilningen af *Vildt blod*. Og han var allerede en kultfigur, da filmen fik dansk premiere i 1958.

Selvom læderjakkerne så absolut udgjorde et lille mindretal af datidens danske ungdom, kom de til at stå som symbol for de unges trang til at løsrive sig fra forældrene.

Rock'n'roll — en ny og "farlig" musik

Rock'n'roll kom fra USA nogenlunde samtidig med, at James Dean og Marlon Brando brød igennem. Musikken blev introduceret til det brede publikum af gruppen Bill Haley and the Comets med nummeret *Rock around the Clock* i filmen af samme navn. Det var dog Elvis Presley, som blev den første rigtig store rockstjerne. Elvis chokerede mange forældre med sin hoftevidende optræden, men vakte begejstring hos de unge. Rock'n'roll slog også hurtigt igennem i Danmark trods stor modstand fra de etablerede kulturinstitutioner. I Statsradiofonien, som Danmarks Radio hed dengang, ville man ikke spille rock- og popmusik. Rockmusik blev anset for at være skadelig for ungdommen.

I stedet for at lytte til den kedelige danske Statsradiofoni begyndte de unge at stille ind på radiostationen Voice of America, som sendte amerikansk propaganda og musik til det kommunistiske Østeuropa, eller på den kommercielle radiostation Radio Luxembourg. Her kunne ungdommen høre de sidste nye hits fra USA og England, som man nægtede at spille i Statsradiofonien. Radio Luxembourg dækkede hele Europa og blev hurtigt en af de unges mest populære radiostationer. Frem til 1958 var de unge nødt til at lytte til udenlandske radioer, hvis de ville høre popmusik, men i sommeren 1958 startede den kommercielle, danske radiostation Radio Mercur. Statsradiofonien havde monopol på at sende radio i Danmark, men ved at sende fra et skib, der lå i internationalt farvand i Øresund, kunne Radio Mercur omgå den danske lovgivning. Radio Mercur blev hurtigt meget populær, og i hovedstadsområdet var den ungdommens foretrukne radiostation. Ved nytåret 1962 blev Radio Mercur stoppet af en særlig lov, og i januar 1963 startede Danmarks Radio underholdningskanalen program 3. Her blev en meget ung Jørgen de Mylius ansat som studievært i programmet "efter skoletid", hvor der blev spillet popmusik, der var hitliste og alt det, som de udenlandske stationer kunne byde på.

Koncerter og parkdans

Til trods for forældregenerationens modvilje var rock'n'roll kommet for at blive. Snart kunne de unge lære at danse til rock'n'roll på byens danseskoler. I 1956 blev der arrangeret opvisninger i rock'n'roll-dans, og den

△ Unge læderjakker. De lokale rødder på Vesterbro fører sig frem til stor beundring blandt gadens børn. Billedet er fra 1962, men forbilledet er tydeligt. Stramme jeans, spidse sko, læderjakke og kasket, det samme udstyr som Marlon Brando bar i filmen Vild Ungdom fra 1955.
(Foto: ABA)

▷ Asfaltbal. Der blev arrangeret offentlig dans for de unge. Her kunne de mødes, samtidig med at forældregenerationen kunne følge med i, hvad der foregik.
(Foto: ABA)

første store danske rock'n'roll-koncert blev afholdt i K.B. hallen med 4000 begejstrede tilskuere. Efter koncerten begyndte publikum at gå hjem, men der blev snart ballade, så politiet måtte skride ind. Aviserne skrev dagen efter om optøjerne. I Politiken kunne man læse om "Rokke og Rulle bølleoptøjer", og Berlingske Tidende omtalte rock'n'roll som "Farligt morskab". Politiet forbød en gentagelse af koncerten dagen efter med henvisning til, at "Rok-og-rul ikke kan siges at have kulturel betydning". Rockmusikken blev stemplet som noget farligt og blev i de følgende år forbundet med optøjer og ballade. Senere viste det sig, at en pressefotograf var med til at sætte gang i balladen ved K.B. hallen for at få nogle gode billeder.

Rockmusikkens dårlige rygte blev forstærket, da filmen *Rock around the Clock* havde premiere i Bristol biografen på Strøget i København i august 1957. En mindre flok læderjakker var selvfølgelig med til premieren. Efter filmen var de med til at sætte gang i den, så politiet måtte gribe ind. Selvom læderjakkerne udgjorde et fåtal blandt publikum, vakte det stor ståhej, og

igen var aviserne på pletten. I de følgende uger var der ballade ved biografen, og tusinder af unge tog ind til Rådhuspladsen om aftenen for at se, om der skete noget.

Da myndighederne efterhånden indså, at de unges interesse for rock'n'roll ikke var til at stoppe, forsøgte man at lade dans og musik foregå under ordnede former. Politiet var med til at arrangere parkdans i Enghaveparken på Vesterbro hver sommer fra 1955 til 1963. Her kunne de unge danse rock'n'roll til musik af lokale amatørorkestre, og var der optræk til ballade, trådte politiet til. Parkdansen blev et tilløbsstykke med op mod 2000 deltagere.

Rock'n'roll-musikken mistede efter få år sin farlighed. Elvis Presley forlod rock'n'roll til fordel for blød pop og spillede med i film, som ikke vakte anstød hos forældregenerationen. Og da en af tidens store idoler, Tommy Steele, afholdt koncert i Forum, var der 5000 begejstrede unge tilskuere, men der var ikke optræk til ballade.

◁ Vinterleg. De fleste piger gik også med kjole om vinteren. Her har den ene dog fået lange, varme bukser på, men læg mærke til pigens i forgrunden: Hun må nøjes med knæstrømper under kjolen. Pigen i baggrunden har hele strømper, men hendes jakke er for lille. Der var ikke råd til at se smart ud. Læg også mærke til tørklædet, som var almindelig hovedbeklædning i 50'erne.

(Foto: ABA)

△ Sommerleg. Børnene er klædt i typisk sommertøj. Der var ikke noget, der hed modetøj for børn. Ofte fik børnene et sæt sommertøj om foråret og et sæt vintertøj om efteråret. Der var ikke råd til mere, og der måtte suppleres med aflagt eller om-syet tøj fra ældre søskende eller forældre. Det kan være lidt svært at se, men pigens til højre holder sin jakke sammen med et par sikkerhedsnåle.

(Foto: ABA)

Ung mode

I starten af 50'erne var der ingen egentlig ungdomsmode, som vi kender det i dag. Børnetøj var der masser af. Drengene gik om vinteren med uldne plusfours og lange ankelstrømper, en skjorte og en cardigan. Plusfours var bukser, der kun gik et stykke under knæet, så det var nødvendigt at gå med knæstrømper. Om sommeren var det almindeligt at gå med korte bukser. Piger gik i lang kjole og strømper om vinteren og en kortere kjole og bare ben om sommeren.

Når børnene nåede konfirmationsalderen, begyndte de så småt at gå med voksentøj. Det var for drengenes vedkommende bukser, skjorte, gerne med slips, og jakke. Pigerne fortsatte med at gå med kjoler, som lignede deres mødres. De var som regel meget vide for nederen og med et stramt bælte for at fremhæve taljen. I de første år efter krigen var tøj og tekstiler også ramt af rationering, så det gjaldt mere om at få noget tøj på kroppen end om at se smart ud.

Med inspiration fra USA begyndte de unge så småt at ændre tøjstil. Læderjakkerne er allerede nævnt, men lette vindjakker eller blazere og skjorter uden slips kombineret med jeans begyndte også at blive populært blandt de unge mænd.

Teenagepigerne begyndte at gå med nederdel med strutskort, en stram ærmeløs bluse og et bælte, der fremhævede taljen. Kjolerne blev også mere vide og forsynet med strutskort. Det blev også populært at gå med stramtsiddende bukser og en løs herreskjorte, der hang ud over bukserne. Bukserne var piratbukser, som blottede noget af læggen, eller jeans. Det var almindeligt, at pigernes bukser havde lynlås i siden og ikke fortil som på herrebukser — det virkede for provokerende.

Håret skulle selvfølgelig også sættes på den rigtige måde. Drengene lod deres hår gro, så de kunne rede det bagover og forme det som en anderumpe. Det blev holdt fast med hårvoks, så pandehåret kunne løftes og håret i siderne holdes fast, så det ikke hang og slaskede. Pigerne satte deres hår mere forskelligt. Nogle touperede håret, så det løftede sig, andre gik med langt hår sat i en hestehale, ligesom det franske teenageidol Brigitte Bardot.

Ungdommen blev i løbet af 50'erne en magtfuld forbrugergruppe, som både tøjproducenterne og underholdningsindustrien fik øjnene op for. De unges livsstil i form af mode, musik og forbrug nåede et omfang, man ikke havde set tidligere.

Forældregenerationen så med stigende bekymring på de unges udskejelser. De var selv vokset op under 30'ernes depression med arbejdsløshed og fattigdom og de trange tider under Anden Verdenskrig. De havde lært at være sparsommelige og forstod ikke ungdommen.

◁ Lærlinge uden for Teknisk Skole på Frederiksberg. De unge er ved at blive modebevidste: Kort sportsjakke, lange bukser og håret sat i de rigtige folder. Det var slut med vandkæmmet hår og knickers – det hørte barndommen til.
(Foto: ABA)

△ Sus i skørterne. I slutningen af 50'erne var ungdomsmoden en realitet. Jeans og gummisko var en nødvendighed for den modebevidste fyr. Nederdel, markeret talje og bluse uden ærmer var det helt rigtige for en ung pige, der skulle i byen. Det var langt fra alle unge kvinder, der fik lov af deres forældre til at gå i den slags tøj.
(Foto: Bonne/ Polfoto 1957)

Den svære kærlighed

“Kys. Unge Piger bør aldrig kysse andre end deres forlovede, men de maa ikke engang paa ham ofre for mange Ømhedsbeviser. Kan de ikke, uden at stille sig selv i et falsk Lys, unddrage sig et Kys, f.eks. i Panteleg, saa maa de i saadanne Tilfælde forholde sig fuldkommen rolige og passive.

Den unge Piges Ansvar. *Ansaret har ikke udelukkende til Maal at bevare den fremtidige Hustru kysk og ren, men det paalægger hende ogsaa at bevare Mandens Renhed. Den unge Pige ved ofte ikke (jeg mener, at hun bør vide det), at Mandens Passioner vækkes meget heftigere og lettere end hendes egne.”* (Mrs. E.B. Duffey: Kvinden som ung pige, hustru og moder, København 1947.)

Det har altid været svært at være ung og forelsket, men de problemer, de unge stod med i 1950'erne, var på flere punkter anderledes end i dag. Det hed sig, at sex var noget, der hørte ægteskabet til, og at det foregik i al diskretion inden for hjemmets fire vægge. Alligevel viste en undersøgelse af unges seksualvaner i 1953, at 98% af alle nygifte kvinder havde deres seksuelle debut før ægteskabet. Den store afstand mellem ideal og virkelighed gjorde det vanskeligt at tale direkte om tingene. De fleste unge havde sex, selvom den offentlige moral sagde, at de ikke burde.

Prævention og oplysning

Kondomet og pessaret var de mest effektive præventionsmidler, men der var mange, som ikke vidste, hvordan de skulle bruges, eller også var man simpelthen for genert til at købe dem. Der skal tages mål til et pessar. Det var der meget få, der fik gjort, og det kunne slet ikke komme på tale for en ung, ugift kvinde eller en teenager. Selv blandt ægtefolk var prævention et tabu. Kun omkring en fjerdel af gifte par brugte kondom eller pessar. Resten klarede sig med afbrudt samleje. Kondomer kræver hverken måltagning eller besøg hos lægen, men de kunne kun købes i specialbutikker, herrefrisører eller på apoteket.

Når forældrene selv var dårligt oplyst eller ikke kunne finde ud af at tale om det, var der ikke meget hjælp at hente her for de unge. Der var heller ikke ordentlig seksualundervisning i skolen. Så de unge var henvist til deres kammeraters viden om graviditet, og især hvordan man undgik graviditet. Mange var på Herrens mark, når

de gjorde deres første erfaringer. Pladsen i hjemmene var trang. Som regel delte man værelse med en eller flere søskende, så chancen for at være alene sammen med sin kæreste i trygge rammer var små. I stedet måtte mange ty til et skur i gården, tørreloftet eller måske vaskekælderen.

Abort – med livet som indsats

En ung piges største frygt var at blive gravid, og den frygt delte hun med sine forældre. Det var nok en af grundene til, at man ikke talte åbent om prævention og seksualitet. Man forsøgte simpelthen at tie problemet ihjel. Men de unge gik i seng med hinanden alligevel, og selvfølgelig måtte det gå galt en gang imellem, når uvidenheden var så stor.

Det kunne få næsten uoverskuelige konsekvenser for en teenagepige at blive gravid. Hvis hun ville have barnet, gjaldt det om at blive gift i en fart med faren til barnet. Var han lærling, blev han nødt til at opgive sin læreplads og begynde at arbejde som ufaglært. Med en lærlingeløn var det umuligt at forsørge en familie. På samme måde måtte pigen opgive alle forhåbninger om at få en uddannelse og i stedet se frem til en tilværelse som husmor og ufaglært arbejdskraft.

Hvis faren ikke ville gifte sig med pigen, så det endnu værre ud. Børn født uden for ægteskab blev stadig betragtet som uægte, til trods for at det gjaldt 10% af alle børn. Det var socialt belastende for både moren og barnet. Det var svært at få sit barn passet. Børnehaver var stadig en sjældenhed, så den enlige mor måtte ofte søge hjælp til børnepasningen hos sin familie for at være i stand til at passe et arbejde. Enlige mødre blev anset for at være sjuskede med deres liv og løse på tråden og blev ofte mødt med en moralsk fordømmelse. Det så ikke bedre ud for barnet. I skolen fik de en dårligere behandling af lærerne. De var lette ofre for mobning og måtte finde sig i at blive kaldt for “horeunge”.

Der var derfor mange grunde til at afbryde graviditeten. Fri abort blev først indført i 1973. Der var kun mulighed for at få udført en lovlig abort, hvis der var fare for moderens eller barnets liv og helbred, hvis kvinden havde været udsat for voldtægt, eller hvis der var særlige sociale omstændigheder.

Det var meget ubehageligt for en ung pige at søge om en lovlig abort. For det første kom det frem, at hun var gravid – mange piger turde simpelthen ikke fortælle det til deres forældre. For det andet skulle hun igennem

▷ Der fandtes meget litteratur, som var fyldt med "gode" råd til unge kvinder. I flere bøger blev pigerne rådet til at være tilbageholdende over for drengene og ikke give efter for deres dyriske drifter. Først ved ægteskabets indgåelse skulle de give efter for mandens lyster og yde deres til de ægteskabelige forpligtelser.

Fejler De noget?

Har De Brug for: Urinals, Brokbaand, Mavebælter, Sygeborde, Gummistrømper, Suspensorier, Rygrettere, Udskyln.-App., Sprøjter, Sanitets- & Gummivarer. Forlang gratis Katalog

»BANDAGISTEN«

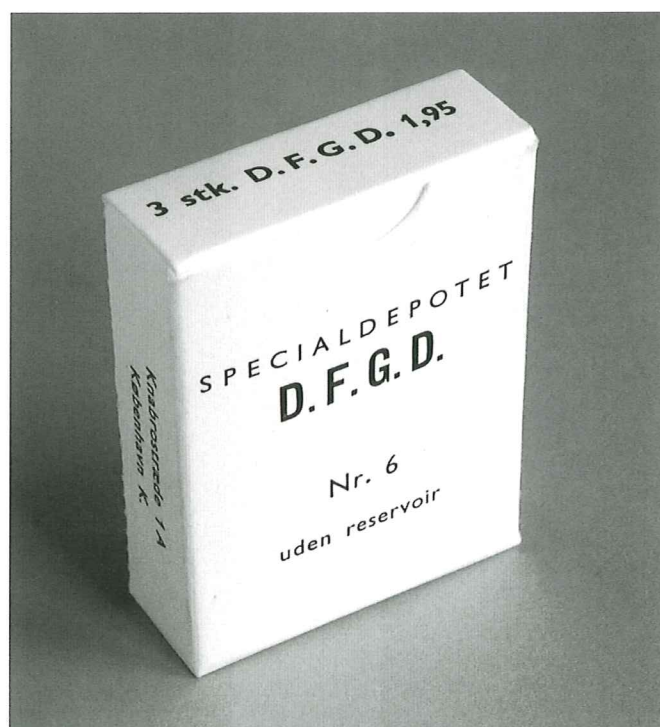
Gothersgade 91 København K.

△ "Fejler De noget?" Der blev ikke reklameret direkte for præservativer. I stedet kunne man finde annoncer som denne, hvor der blandt støttebind og bandager også averteres for gummivarer, som var den pæne handelsbetegnelse for kondomer. Annoncen stammer fra "Husmoderens Blad" årgang 1956".

▷ "Nr. 6 fra Specialdepotet". Kondomer var pakket diskret ind, så de ikke vakte opsigt. Hvis man ikke lige ved det, kunne pakken lige så godt indeholde ligtorneplaster eller gazebind. Der var ikke meget i markedsføringen, der kunne få safterne til at stige. På undersiden af pakken gri-ster man sig til at skrive: "Nero Stærk vare".

(Foto: Allan Schnipper, Arbejdmuseet)

en uværdig proces, hvor hendes familieforhold og sociale forhold blev endevendt.

Mange piger forsøgte at holde graviditeten hemmelig. De kunne forsøge at afbryde graviditeten ved at skylle underlivet med kraftigt sæbevand, petroleum eller det, der var værre. Hvis det ikke lykkedes, var der kun mulighed for at få en illegal abort. Piger fra det velstillede borgerskab kunne komme på en dyr privatklinik. Her kunne de mod passende betaling komme på "kurop-hold" for at få foretaget en abort. Der var enkelte læger, som foretog aborter, fordi de gik ind for fri abort, men de var få, og de gjorde det sjældent gratis.

De fleste piger var nødt til at gå til en kvaksalver, der foretog indgrebet uden at stille spørgsmål. Det kunne være alt fra pensionerede sygeplejersker og fallerede læger til en "klog" kone eller en mekaniker. Straffen for kvaksalveri var høj, og prisen for en abort lå omkring 200 kr. Det var mange penge – især hvis pigens og hendes kæreste selv skulle skaffe pengene. En lærling tjente mellem 25 og 30 kroner om ugen.

Det var farligt at få en illegal abort. Det foregik ofte under uhygiejniske forhold, og risikoen for at få infektioner var stor. Indgrebet kunne foretages med en strik-

kepind, der prikkede hul i fostret. En anden metode var at sprøjte kraftigt sæbevand, petroleum eller det, der var værre op i underlivet. Efter besøget hos kvaksalveren skulle pigens gå hjem og vente på, at hun begyndte at bløde. Hun blødte, fordi fostret var på vej ud. Først da skulle hun ringe efter lægen. Der kunne gå nogle dage, før blødningen satte ind, og i mellemtiden måtte pigens gå i skole eller på arbejde og lade som ingenting, selvom hun havde store smerter. Når blødningen startede, blev hun indlagt og fik det døde foster skyllet ud. Flere oplevede, at både læger og sygeplejersker så ned på dem, fordi det var tydeligt, at de havde fået en illegal abort, og at de selv var ude om deres situation.

Det hele foregik i hemmelighed og i en atmosfære af fortællelser, hvor ingen talte om, hvad det var, der rent faktisk skete. Mange piger turde ikke engang tale med deres mor om, hvad de følte. Det skete også, at pigens fik infektioner og blev alvorligt syg bagefter. Enkelte mistede livet, mens andre ikke kunne få børn senere i livet. I 1955 blev der foretaget ca. 5000 legale aborter, og mødrehjælpen anslog, at omkring 15.000 kvinder fik foretaget en illegal abort. Der blev født lidt over 76.000 børn i 1955.

△ I skolen var der ikke seksualvejledning, og som regel var der heller ikke nogen hjælp at hente derhjemme. Hvis de unge (drenge) var interesseret i at vide noget om, hvordan en nøgen kvinde så ud, var de henvist til datidens mandeblade. De mest kendte var Cocktail og Variété, som rummede en blanding af artikler, kriminoveller, humor og billeder af

nøgne damer. Der fandtes også andre blade med nøgenbilleder. Det var magasiner, som angiveligt omhandlede naturistliv eller tegning efter nøgenmodel, men som mest blev købt på grund af de bare damer. I kioskens vindue ses to af den slags magasiner, hvor de mest intime detaljer er dækket til med papir. (Foto: Bror Bernild)

Nye tider

I slutningen af 1950'erne skete en afgørende vending i landets økonomiske udvikling. Efter mange års stagnation og tilbageholdenhed begyndte en ekspansion uden sidestykke. Handelsbalancen blev stærkt forbedret. Årsagen var først og fremmest, at råvarepriserne faldt på verdensmarkedet. Nu kunne den danske industri importere flere råvarer, øge produktionen og sælge flere varer til udlandet.

Samtidig blev der investeret i industrien som aldrig før, godt hjulpet af udenlandske investorer. Danmark var kommet på fode igen, og i 1957 blev der råd til at indføre en af Socialdemokratiets mærkesager: folkepensionen.

Ved indgangen til 1960'erne havde industrien overhalet landbruget som det største erhverv. Arbejdsløsheden var praktisk talt lig nul, arbejdstiden var sat ned til 45 timer om ugen, lønnen steg, og forbruget voksede. Der var mere brug for kvindernes arbejdskraft i industrien end nogensinde før. Og med to indtægter i familien kom flere materielle goder inden for rækkevidde.

I 1957 var der 88.280 fjernsyn i Danmark, og antallet af tv-licenser rundede en million i 1965. Flere og flere fik råd til hus og en lille bil, som de brugte til at køre frem og tilbage i mellem arbejdet og parcelhuskvarteret i forstaden.

Køleskab og snart også dybfryseren blev standardinventar i køkkenet, supermarkeder skød op overalt, mens de små købmænd, grønthandlere og slagtere lukkede en efter en. Færdigretter dukkede op på middagsbordet, fordi husmoderen ikke havde tid til at bruge flere timer om dagen på madlavning, når hun også skulle passe sit arbejde.

Kvindernes deltagelse på arbejdsmarkedet krævede, at den offentlige sektor blev større, så den kunne tage sig mere og mere af det omsorgsarbejde, der havde ligget i familien. Der blev bygget børnehaver og vuggestuer, så

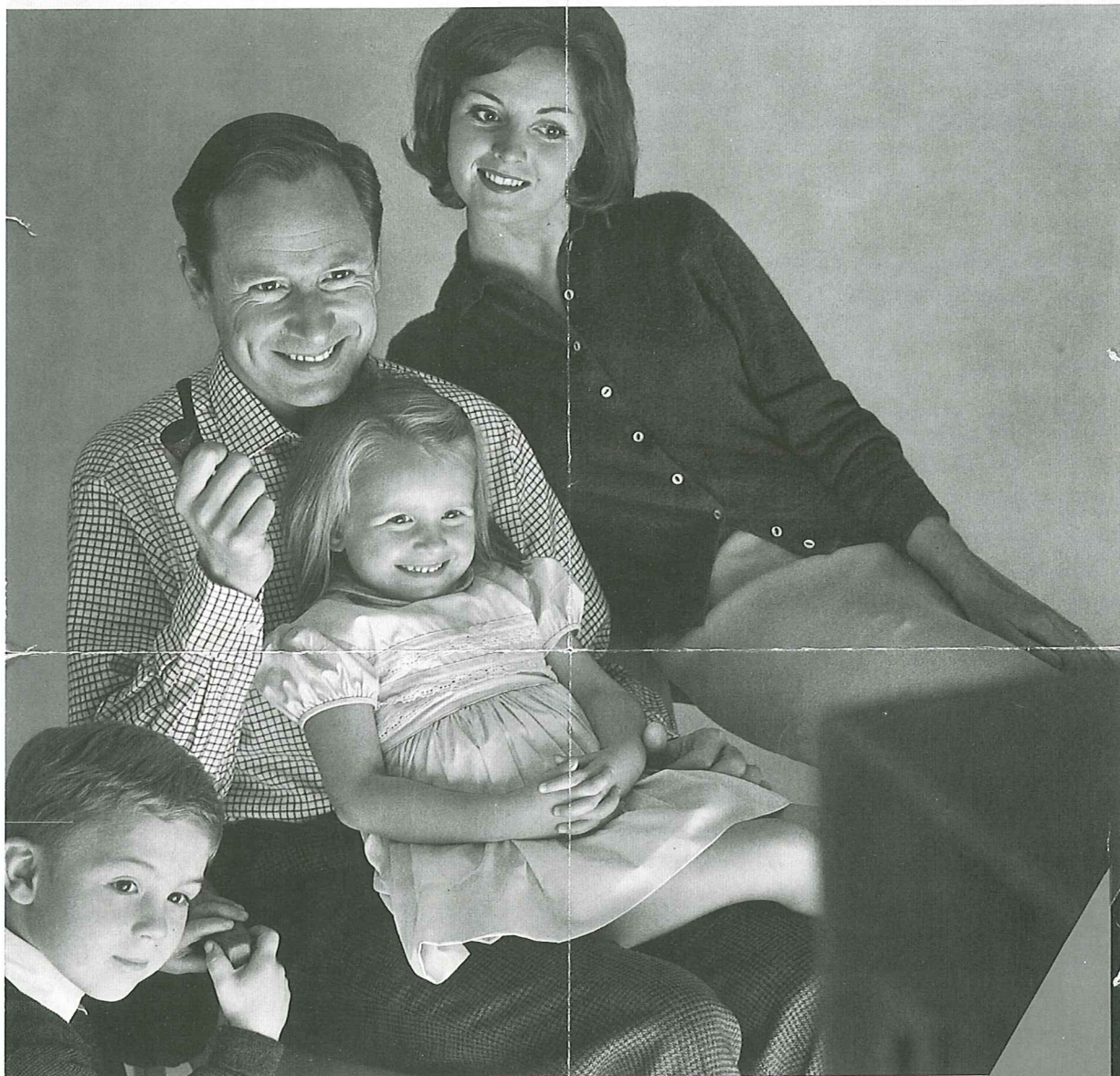
kvinder med små børn også kunne stå til rådighed for det næsten umættelige arbejdsmarked.

Arbejderbefolkningen havde opnået meget gennem de foregående 15 år, og man regnede med, at den gode udvikling ville fortsætte. Op til folketingsvalget i 1960 gik Socialdemokratiet ind i valgkampen med sloganet "Gør gode tider bedre".

▽ ▷ De to valgplakater er fra 1953 og 1960, og de er et sindbillede på, hvad der rørte sig i den danske befolkning i 50'erne, da krisen kradsede, og i 1960, da alting så lyst ud. I 1953 frygtede mor og barn, at tilværelsen ville gå i stykker, hvis faderen mistede sit arbejde. I 1960 sidder den velkonsoliderede arbejderfamilie og kigger på deres nyanskaffelse: fjernsynet.

TRYGHED FOR FAMILIEN

GØR GODE TIDER BEDRE!

X VED

**SOCIAL
DEMOKRATIET**

PERFECTA-TRYK

Litteratur:

Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd. 13-14.

Gyldendal 1991

Hammerich, Poul:

Fred og nye farer. En danmarkskrønike, bd. 1.

Gyldendal 1976

Lindgren, Malin:

Dagligdag i Danmark 1945-1985, bd. 1-3.

Peter Asschenfeldts Forlag 1986

Nielsen, Jens-Emil:

Ung i 50'erne.

Bogforlaget HER og NU 2002

Nielsen, Niels Jul:

Mellem Storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder –
før, nu og efter den kolde krig.

Museum Tusculanum/Københavns Universitet 2004

Danskerne gik en trang hverdag i møde efter Anden Verdenskrig. Håbet om bedre tider efter befrielsen blev hurtigt afløst af rationeringer, varemangel og mangel på arbejde og boliger. Midlerne var små, og danskernes forbrug blev styret med hård hånd. Da det første skib med bananer lagde til kaj i 1951, blev der skrevet om det i aviserne, og luksusvarer som kaffe, te og chokolade måtte mange kigge langt efter.

Arbejderbefolkningen blev mødt med krav om rationaliseringer og højere arbejdstempo, samtidig med at der blev opfordret til løntilbageholdenhed.

På den internationale scene begyndte den kolde krig at kaste sin skygge hen over Europa. Danmark måtte opgive sin neutralitet og vælge side mellem det kommunistiske Østeuropa og det kapitalistiske Vesteuropa og USA. Danmark blev en af de vestlige allierede, og både økonomisk og kulturelt fik det afgørende betydning. Militærudgifterne voksede, og værnepligten steg fra 10 til 18 måneder.

Ungdomskulturen og rock'n'roll var direkte import fra USA, og dansk kultur blev i en hidtil uset grad påvirket af impulser udefra.

Kold krig og kiksekage giver et billede af arbejderfamiliens hverdag i Danmark fra 1945 og frem til slutningen af 1950'erne set i lyset af nationale og internationale, politiske strømninger. Hæftet henvender sig til 9.-10. klasse, gymnasiet og HF.

